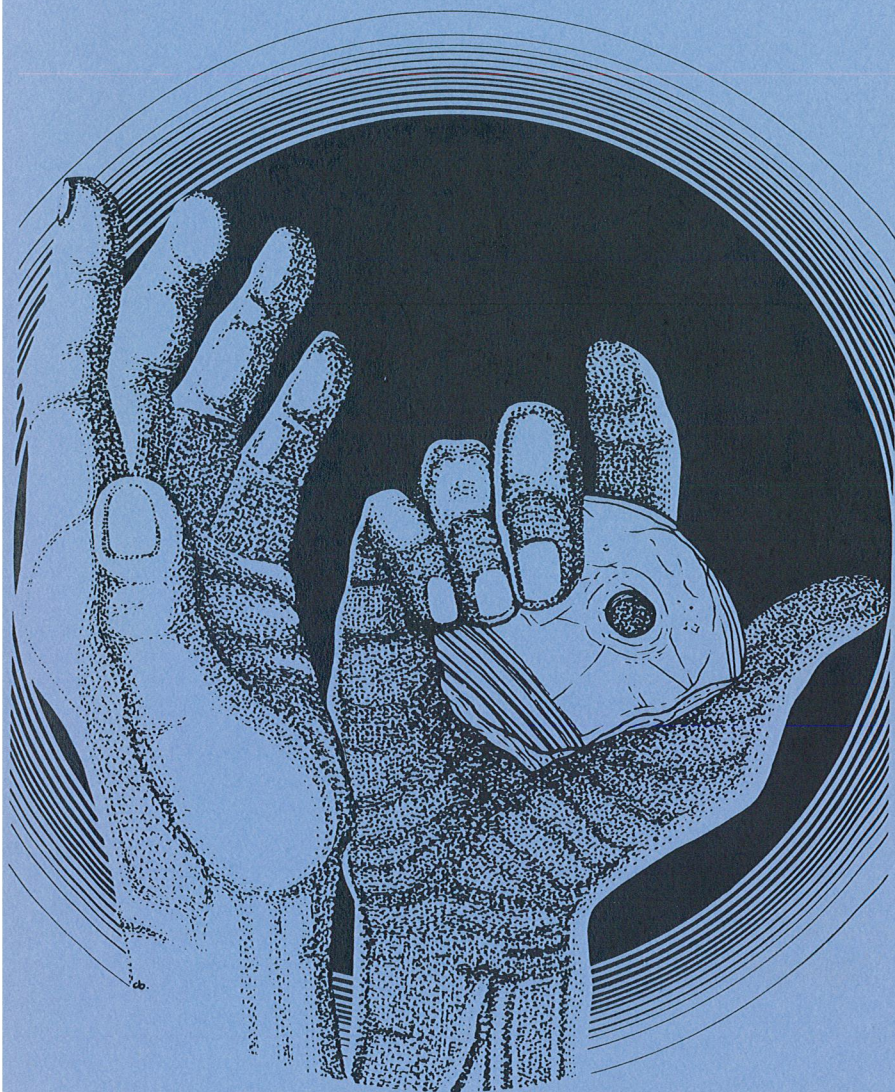

МЕТА

95: 2

META MEDELTIDSARKEOLOGISK TIDSKRIFT

META:s styrelse/huvudredaktion

Peter Carelli
Lars Ersgård
Ingrid Gustin
Anders Jonasson

Mats Mogren
Mats Roslund
Katalin Sabo

META:s omslagsbild: Christina Borstam, Lund.

META ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen och kommer ut med fyra nummer per år. Medlemsskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1995 kr 100:-) insättes på postgironummer 45 32 11-5.

Tryckt med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

KF-Sigma tryckeri, TLTH, Lund.
ISSN 0348-7903

Redaktionellt

Av senare tids bidrag till META märks ett ökat intresse för frågor som rör medeltidsarkeologins metoder. I detta nr av META fortsätts diskussionen genom två bidrag, ett från Uppsala och ett från Lund. Johan Anund redovisar i sin artikel den utveckling av grävningmetodik som ägt rum de senaste åren vid UV Uppsalas medeltidsgrävningar. Utvecklingen har lett till en ökad metodisk medvetenhet som nu utvärderas. Är detta rent av Uppsalakontorets metodologiska manifest inför kommande medeltidsundersökningar? Ett liknande inlägg, men med Trondheim som utgångspunkt, presenterades i META 94:2. Medeltidsarkeologins metod tycks vara mitt uppe i en självran-sakelsens tid. Stefan Larssons artikel är dels en uppföljning till sin tidigare artikel i META 93:3-4, dels ett svar till Knut Paasches inlägg i META 94:2. Diskussionen fortsätter kring lundaarkeologins möjligheter - och omöjligheter.

Vad är marinarkeologi? frågar sig Carl Olof Cederlund. Hans översikt, som baseras på publicerad litteratur 1986-1990, utvecklas till en kritisk betraktelse över ämnet. Genom ett idéhistoriskt perspektiv identifieras en rad ideologiska och symbolistiska tendenser i svensk marinarkeologi. Dessa har gjort att marinarkeologin utvecklats i en helt annan riktning än den landbaserade arkeologin - på gott och ont. Förhoppningsvis leder Cederlunds bidrag till en fortsatt marinarkeologisk debatt.

De två avslutande bidragen har museer som gemensam nämnare. Jes Wienberg är i sin artikel kritisk till den ständiga accumulationen av museiföremål och anser att vi rent av fått ett museiberg. Behöver vi verkligen alla föremål och alla museer? frågar han lite utmanande. Vad gäller museemas innehåll diskuterades detta på årets Museivecka som hade "utställningen" som tema. Detta evenemang har föranlett Inga Lundström och Marja-Leena Pilvesmaa till några reflektioner om museiutställningarnas relation till vetenskap.

Avslutningsvis presenteras en litteraturlista över intressanta nyförvärv vid Universitetsbiblioteket i Lund 1993.

Trevlig sommar, önskar

META-redaktionen i Lund

Tina Borstams omslagsbild har inspirerats av följande vers av William Blake:

*"To see a world in a grain of sand
and a heaven in a wilde flower,
hold infinity in the palm of your hand,
and eternity in an hour"*

Erik Cinthios forskningsfond

Erik Cinthios forskningsfond instiftades 1989 och har som syfte att lämna bidrag till avhandlingsarbeten i medeltidsarkeologi vid Lunds universitet. Fonden förvaltas av Medeltidsarkeologiska föreningen. En särskild stipendienämnd beslutar om fördelningen av bidragen. Dess ledamöter utgöres av professorer i medeltidsarkeologi, en representant för Medeltidsarkeologiska föreningens styrelse samt en representant för doktoranderna i medeltidsarkeologi.

Medeltidsarkeologiska föreningens styrelse har beslutat att under 1995 utlysa ett stipendium om **5000 kronor**.

Ansökan med motivering sändes till adress: **Medeltidsarkeologiska föreningen, Sandgatan 1, 223 50 Lund**. Ansökan skall innehålla en kortfattad beskrivning av det aktuella avhandlingsprojektet, en kostnadsberäkning för detta samt en tydlig angivelse av ändamålet med den sökta summan. Ansökan skall vara styrelsen tillhanda **senast den 31 augusti 1995**.

Med avhandlingar i medeltidsarkeologi avses större vetenskapliga verk i ämnet, inte endast doktorsavhandlingar. Vid utdelandet av stipendier ur Erik Cinthios forskningsfond kommer dock stipendienämnden att prioritera sistnämnda arbeten.

Medeltidsarkeologiska föreningens styrelse

Stadsarkeologi på UV Uppsala. Stratigrafisk metodhistorik och lägesrapport

Johan Anund

Abstract

Urban archaeology at UV Uppsala - Stratigraphical method history, and current projects

Since the 1970s the excavation unit (UV) at the Central board of National Antiquities has excavated a large number of urban sites in middle Sweden. This paper describes and discusses the methods of excavation used over the years. It also gives a short report of recent and current projects regarding urban archaeology at the unit office in Uppsala. In the period 1990-1994 the unit office has executed about 70 urban rescue excavations in seven different towns. About one third of the excavations were carried out in Uppsala. In 1995 a digital archaeological project concerning Uppsala will start. On a modern town plan numerous types of information, including old maps and archaeologically produced information, is projected. This will hopefully create new knowledge, valuable for the archaeologists as well as for town planners.

Den stadsarkeologiska verksamheten på UV Uppsala¹ har under de senaste åren varit relativt stor. Eftersom metoddebatten, särskilt när det gäller grävningssmetoder och dokumentation vid stadsgrävningar glädjande nog har vaknat till liv på senare tid (t ex Larsson 1993 och McLees et al 1994), och det finns tydliga tendenser till en nytändning inom den arkeologiska stadsforskningen², kan det vara lämpligt att ge en lägesrapport även från Uppsala. I denna redovisas inte enskilda detaljerade undersökningsresultat. Syftet är däremot att artikeln ska ge en bild av karaktären och omfattningen av de senaste årens fältarbeten, samt av de övergripande prioriteringar som för tillfället styr rapportarbetet. Dessutom, och framför allt, ska artikeln redovisa och diskutera de stratigrafiska metoder som är, respektive har varit, i bruk vid UV Uppsala. Under det senaste årtiondet har antalet medeltidsarkeologer ökat kraftigt, och på de grävande institutionerna har den fältaktiva personalen successivt delvis bytts ut. En naturlig effekt av detta är att det finns luckor i kunskaperna om bland annat metodförändringar inom skandinavisk stadsarkeologi, särskilt hos oss, vi som inte var med under den för ämnet mycket expansiva tioårsperioden från och med omkring 1975. Det som tidigare kanske var en sorts allmän kunskap utifrån personliga kontakter blir efter hand ämneshistoria, och denna är viktig för förståelsen och tolkningen av det uppgrävda materialet, och för den delen även av publikationerna.

UV Uppsala, som har ett lokalkontor i Västerås, har idag sex stycken fältaktiva, fast anställda, medeltidsarkeologer. Under grävningsperioderna utökas gruppen med säsongsanställd personal. Grovarbetskraft har inte anställts för stadsundersökningar sedan 1990, eftersom vår erfarenhet är att såväl effektiviteten som kvaliteten ökar när samtliga arbetsuppgifter på fältet utförs av personal med arkeologisk utbildning, i detta fall företrädesvis betyg i medeltidsarkeologi. UV Uppsala utför huvudsakligen undersökningar i Västmanlands och Uppsala län. År 1974 utfördes de första stora stadsgrävningarna i Riksantikvarieämbetets regi i Uppsala stad. Då existerade inte UV Uppsala som fast kontor, men från det året och fram till i dag har det funnits en personalkontinuitet som gör att det är relevant att se de stadsarkeologiska undersökningarna i regionen som en obrutet löpande verksamhet, oavsett ändrade organisationsformer och namnbyten inom myndigheten.

Undersökningar 1990-1994

De senaste stora publicerade undersökningarna utfördes i kvarteret Bryggaren (Carlsson et al 1991), respektive i kvarteret Pantern (Anund et al 1992)³ - båda i Uppsala stad. Sedan dess har kontoret utfört omkring 70 stadsundersökningar av varierande omfattning. Ungefär en tredjedel av ärendena har berört Uppsala stad. De övriga fördelar sig på Arboga, Enköping, Gävle, Köping, Sala, Västerås, Öregrund och Östhammar.

Angående de mindre undersökningarna kan nämnas att förundersökningar i samband med ledningsarbeten har givit betydande ny kunskap om stratigrafi, topografi och dateringar, särskilt i Västerås, Enköping och Uppsala. Undersökningarna är delvis resultat av förbättrade rutiner vid hanteringen av sådana arbeten på kommunernas gatukontor, efter informationsinsatser från länsstyrelserna och UV. I Enköping har undersökningen av ett långt schakt i Kyrkogatan, genom stadens centrala delar, och en grävning i kvarteret Prosten, båda utförda 1994, resulterat i viktiga nya uppgifter om stadens successiva utvidgning från och med tidig medeltid.

Det ganska dåliga arkeologiska källäget för Arboga har förbättrats betydligt under 1990-talet (Elfwendahl in print, Pettersson 1994 och Bergold & Grälls 1994). Undersökningsresultat tyder på att bebyggelseregleringar har utförts i Arboga under högmedeltiden (Syse 1994 och Anund in print). Under 1994 har flera undersökningar gjorts i Västerås. Grävningarna i gator och i kvarteret Proban berörde de medeltida kanikernas stadsdelar, områden som, ur arkeologisk synvinkel, tidigare har varit tämligen utforskade. En undersökning i utkanten av Köpings medeltidsstad, utförd 1994, kom att ge kunskap om ett mer ovanligt objekt - stadens jämtskeppningshamn. I Köping fanns från och med medeltiden ett strikt reglerat område reserverat för stångjärnsutvägningen och lagring. Utgrävningen berörde Vågtorget och ett magasinsområde vid ett biflöde till Köpingsån. De påträffade anläggningarna kan preliminärt dateras till 1600-talet.

En stor del av de senaste årens stadsundersökningar har alltså utförts i Uppsala. Förutom de många och viktiga gatuschaktningarna har flera betydelsefulla insatser gjorts väster om Fyrisån. Eftersom majoriteten av alla undersökningar i Uppsala har gällt den motsatta stadshalvan är kunskapen om de västra kvarteren relativt sett dålig. En mindre undersökning på Domkyrkans område har givit oväntade resultat och föranlett nya frågeställningar (Anund 1992). Det förefaller som att medeltidsstadens utbredning väster om ån är betydligt större än vad tidigare rekonstruktioner har visat. Förundersökningar i kvarteret S:t Erik och i Trädgårdsgatan tycks bekräfta detta. Det mest betydelsefulla belägget för bebyggelse i dessa delar härrör dock från omfattande undersökningar, under 1993 och 1995, i kvarteret Trädgården. Ytterligare en större grävning på västra sidan om Fyrisån utfördes 1993. I kvarteret Disa undersöktes kulturlager av en något ovanlig karaktär, vilken antagligen beror på närheten till Domkyrkan, och till den knutna institutioner.

Den ovan nämnda undersökningen i kvarteret Bryggaren har även genererat ett geoarkeologiskt projekt. Detta utfördes i samarbete med *Geoarkeologiskt laboratorium* (GAL, tidigare benämnt Slagg och Mineral Laboratoriet). Projektet resulterade i överraskande rön angående produktionen och handeln med kvarnstenar och slipredskap av sten (Elfwendahl & Kresten 1993). GAL:s personal är anställd på UV Uppsala, och utför geoarkeologiska och arkeometallurgiska undersökningar och analyser, av såväl förhistoriska som yngre material, på uppdragsbasis.

Rapportarbete

När det gäller rapportsituationen är förhållandena för stadsmaterialet liknande som de för det förhistoriska materialet och bytomtsundersökningarna. Sammanfattningsvis kan man säga att de senare årens mindre och medelstora grävningar avrapporteras kontinuerligt. Parallellt sker en avrapportering av 1980-talets hittills oavslutade projekt. De stora undersökningarna lider dock av en eftersläpning. Riksantikvarieämbetets (RAÄ) och UV:s planering angående eftersläpande rapporter är indelad i två delar. RAÄ (centrala myndigheten) har övertagit ansvaret, inklusive ekonomiskt ansvar, för avrapportering av undersökningar utförda före 1982. UV svarar arbetsmässigt och ekonomiskt för slutförandet av rapporter för undersökningar utförda efter 1981 (Bråkenhielm & Biörmstad 1992). Medan problemet med den senare kategorin, UV:s åtagande, troligen snart är över, råder fortfarande osäkerhet om hur och när rapportskulden för tiden före 1982 ska åtgärdas.

Ett digitalt Uppsala

Under 1995 inleds ett projekt med syfte att bättre utnyttja det arkeologiska materialet från Uppsala stad. Uppsalas del av rapportserien Medeltidsstaden var en av de första, utgiven 1976 (Redin). Ett oerhört stort material har blivit tillgängligt sedan dess. UV

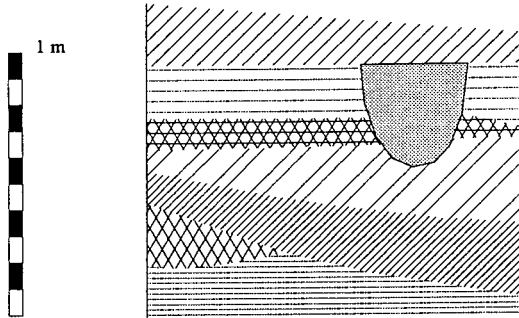

Fig. 1. Sektion genom ett hypotetiskt kulturlager. De olika rastreringarna och skrafferingarna symboliserar diverse avsatta och påförda lager. Följande figurer visar olika sätt att avlägsna dessa lager.

Uppsala skulle ur såväl handläggnings- som forskningssynpunkt vara mycket betjänt av en lätt tillgänglig faktabas baserat på detta material. Även till exempel verksamheten på Uppsalas kommunala gatukontor skulle underlättas av ett sådant instrument, som naturligtvis i slutändan också skulle komma forskarsamhället i stort tillgodo.

Genom ett landsbygdsarkeologiskt digitaliseringsprojekt, Boplatser i Uppland och Västmanland (BUV), har UV Uppsala byggt upp ett system, och en rutin, för sammanlänkning av såväl kartor och ritningar, som textdatabaser i så kallad GIS-miljö (Karlenby 1995). Ett stadsarkeologiskt GIS (geografiskt informationssystem) för Uppsala ska bygga på en digital version av Uppsala kommuns nuvarande stadskarta. På denna appliceras ett stort antal digitala överlägg, exempelvis äldre kartor, arkeologiskt undersökta områden, utschaktade områden, kända undermarksruiner, uppgifter om kulturlagertjocklek etc. I senare skeden kan kvalitativa variabler som sociotopografisk och socioekonomisk information från arkeologiska och historiska källor tillföras (Syse 1994). Projektets inledande etapp kommer att omfatta digitalisering av äldre kartor på underlag av grundkartan, samt en analys av kartsammanställningarna.

Stratigrafiska grävningsmetoder 1974-1994⁴

I det följande ska jag försöka sammanfatta tidigare använda grävningsmetoder och de senare årens dokumentationsteknik. I viss mån är det en upprepning av andra arkeologers redogörelser, och delvis speglar Uppsalagrävningarnas metoder förmodligen den allmänna utvecklingen i svensk stadsarkeologi. Eftersom det har grävts relativt mycket och kontinuerligt i Uppsala kan det dock kanske vara av värde att

detaljstudera hur grävningarna genomfördes⁵. När grävmetoder diskuteras görs vanligtvis endast en uppdelning i de två grupperna stickgrävning och lagergrävning. I verkligheten har flera åtskiljbara varianter använts. Jag har valt att indela metoderna i fyra definierade kategorier enligt följande (för samtliga kategorier gäller att undersökningsområdena vanligtvis var indelade i 2x2-metersrutor, nedan benämnda *rutor*);

A

Grov stickgrävning

Jorden i undersökningsområdet avlägsnades i fördefinierade, ca 20 cm tjocka skikt, med utgångspunkt i den markprofil som var aktuell då det arkeologiska arbetet påbörjades, efter maskinschaktning. Faktiska lagergränser beaktades *inte*, generellt sett. Endast företeelser tolkade som anläggningar föranledde avsteg från den metrologiska principen. Arbetet organiserades ofta så att varje arbetslag, om ca två personer, grävde inom *en* ruta, relativt oberoende av hur djupt intilliggande rutor hade grävts ned. Fynd etc insamlades per ruta och stick.

B

Fin nivellerad stickgrävning.

Som A, med följande skillnader. De fördefinierade skikten var tunnare, vanligen 5-10 cm. Alla rutor grävdes ned till samma faktiska nivåer (över havet), vilka samtliga dokumenterades i planritningar. Vid dokumentationstillfället låg samma stick exponerat i alla rutor. Stickens karaktärer beskrevs på en rutlapp per stick och ruta.

C

Hybridmetoden

Grävandet utfördes *med* hänsyn till de faktiska lagergränserna, men då varje arbetslag (ca två personer) arbetade inom en ruta, ibland utan korrelering med arbetet i angränsande rutor, var ofta flera olika nivåer framrensade samtidigt. Stickgrävning användes endast för vertikal uppdelning inom särskilt tjocka lager. I metoden ingick att varje lager beskrevs på en så kallad rutlapp för varje ruta och lager. I efterhand länkades lagrens olika delar samman, så att en bild av varje lagers totala utbredning erhöles. Fynd insamlades per ruta och lager.

D

*Stratigrafisk
lagergrävning*

Varje förekommande lager, avsatt eller påfört, (och varje anläggning) friläggs först i sin hela utsträckning, varefter det dokumenteras och grävs bort. Anläggningar och lager avlägsnas i omvänd kronologisk ordning. Fynd insamlas per ruta och lager.

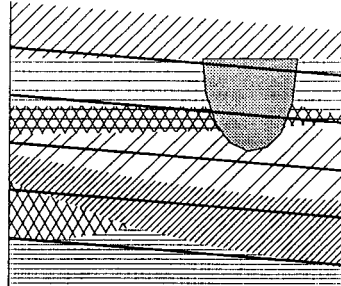
De principiella skillnaderna mellan de fyra metoderna A-D, och deras respektive effekt, kan åskådliggöras såsom i figur 2. Vid stickgrävning (metoderna A och B) har man inte någon kontroll över antalet representerade lager i varje stick. Om de två översta sticken i figur 2a avlägsnas, blir resultatet att arkeologerna ser en yta med lämningar från tre olika lager (inklusive fyllningen i den lilla nedgrävningen). Eftersom figur 2 visar en sektion genom ett område som i verkligheten endast skulle vara 1,4 meter brett, måste tre representerade lager anses som många - det vill säga att metoden ger en mycket grov upplösning. När man studerar det tredje sticket uppifrån, i samma figur, visar det sig att till exempel insamlade fynd från sticket egentligen skulle komma att härröra från fyra olika lager.

Fin nivellerad stickgrävning (metod B) innebär samma grundläggande brist som metod A - det vill säga, framför allt, att hänsyn inte tas till nedgrävningar och sluttande lager. En negativ effekt av detta blir att alla fasindelningar måste utföras med glidande övergångar. Ibland har detta redovisats konsekvent (Mogren 1983). Det är dock uppenbart (fig. 2b) att de tunnare sticken gör att varje stick, ytmässigt såväl som innehållsmässigt, representerar färre stratigrafiska enheter. Detta är naturligtvis av stor vikt, inte minst vid fyndanalyser (jfr Larsson 1993).

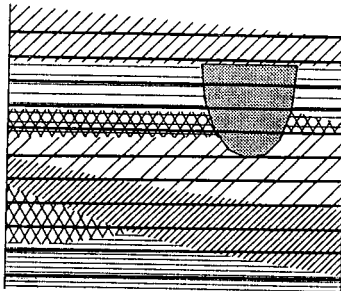
Hybridmetoden (metod C) och stratigrafisk lagergrävning (metod D) medför, om man har grävt med storskicklighet och lite tur, att varje lager, inklusive fyllning i gropar och liknande, avlägsnas separat (fig. 2c). Alla föremålsfynd kan i idealfallet knytas till såväl lager som ruta.

En faktor av stor vikt för fältarbetet återstår att nämna. Metoderna A och B utfördes, som nämnts ovan, ofta på ett sätt som gjorde att olika stick, respektive lager, vid undersökningstillfället låg framme samtidigt, i olika rutor. Orsaken var helt enkelt att man arbetade i olika takt i olika rutor. Ur vissa aspekter spelade detta ingen roll. Att arkeologen inte kan se ett lagers hela utbredning under fältarbetet är dock en mycket stor brist när det gäller tolkningen av de formationsprocesser som har bidragit till de stratigrafiska förhållandena, och till exempel när det gäller tolkningen av anläggningar.

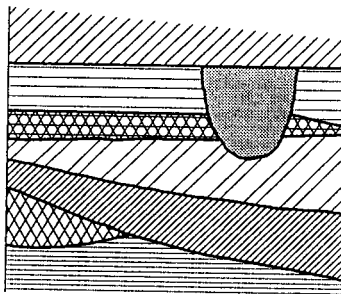
Figur 3 är ett försök att visa hypotetiska situationer från grävningar där metoderna

a

b

c

Fig. 2. Samma hypotetiska sektion som i figur 1, men med streckmarkeringar som visar möjliga moment vid bortgrävandet av kulturlagret. 2a: grov stickgrävning. Jorden grävs bort i 20 cm tjocka stick. 2b: fin nivellerad stickgrävning. Jorden grävs bort i 10 cm tjocka vågräta stick. 2c: hybridmetoden och stratigrafisk lagergrävning. De förekommande lagren grävs bort ett i taget, i omvänd kronologisk ordning.

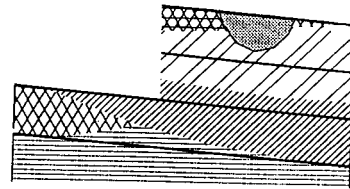
A-D används, och där sektionerna visar effekter som kan uppstå vid rutgränser. Om en ruta har grävts ned två stick djupare än den angränsande rutan, vid grov stickgrävning (fig. 3a) torde den grävande arkeologen ställas inför en förvirrande syn. I exemplet ligger fyra olika lager exponerade i ytan. Dessutom ingår ett, i plan osynligt, lager (glost snedskrafferat) i den delvis bortgrävda lagersekvensen. De fem aktuella lagren skulle troligen, i ett verkligt fall, spänna över en ganska lång period, ur dateringssynpunkt. I viss mån har hybridmetoden samma nackdel (fig. 3c). I fältsituationen blir alla tolkningar svåra, om olika rutor har grävts ned till olika nivåer. I detta fall finns dock en möjlighet att med hjälp av rutlapparna, där lagergränser dokumenterades, rekonstruera lagrens utbredning i efterhand, eftersom lagergrävning tillämpades inom varje ruta.

När det gäller just överblickbarhet har metod B, fin nivellerad stickgrävning, påfallande fördelar. Detta gäller i synnerhet i förhållande till grov stickgrävning, men faktiskt även i jämförelse med hybridmetoden. De tunna sticken och det faktum att metod B innebar att hela undersökningsområdet grävdes ned till en vågrät yta som sedan dokumenterades, gav arkeologen bättre förutsättningar att bilda sig en uppfattning om kontexter och deras inbördes förhållanden. I bland framställdes till och med fotoplaner över hela undersökningsområdet vid varje nivå, med hjälp av fototom (Mogren 1983:6).

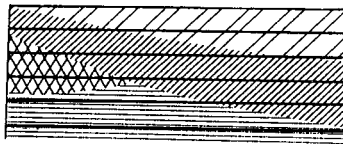
Den optimala tolkningssituationen uppkommer vid en konsekvent stratigrafisk lagergrävning (fig. 3d). I verkligheten infinner sig naturligtvis problem vid till exempel bestämningen av lagergränser. På ett stort undersökningsområde ligger då också många lager, vilka kan ha bildats under olika skeden, framme samtidigt. Det sistnämnda problemet måste dock attackeras med hjälp av välvalda dokumentationsmetoder.

Ett par mer allmänna aspekter på metoderna gäller bakomliggande orsaker och lagerbenämningar. Antagligen var de tidigare rådande ekonomiska premisserna av avgörande betydelse för att metoderna A och B utvecklades och spreds. När de arkeologiska undersökningarna inte fick kosta så mycket försökte man göra det möjligt att låta grovarbetskraft utföra delar av arbetet. Stickgrävning i markerade rutor kan utföras av personer utan arkeologisk utbildning, vilket möjliggjorde omfattande undersökningar till låga kostnader.

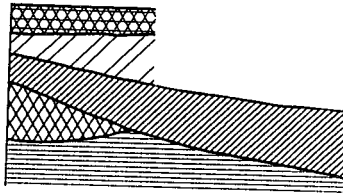
Då metoderna A och B användes gav man unika benämningar till de olika sticken, men inte till lager. Med metoderna C och D får varje lager en benämning, vanligtvis ett nummer, (samt en innehållsbeskrivning). Att stickgrävningen medför att lager blir identitetslösa, får troligen den mentala följden att arkeologen mer sällan tänker på ett lager som en stratigrafisk enhet med en tredimensionell utbredning i kulturlagret. Sannolikt försvåras även funktionella tolkningar, och resonemang om lagrens formationsprocesser.

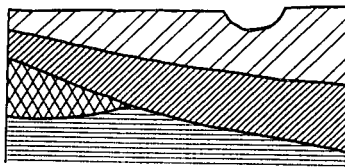
a

b

c

d

Fig. 3. Det hypotetiska kulturlagret, i situationer som skulle kunna uppstå i samband med olika grävmetoder. Två av metoderna kan medföra oönskade effekter vid rutgränserna. 3a: grov stickgrävning. 3b: fin nivellerad stickgrävning. 3c: hybridmetoden. 3d: stratigrafisk lagergrävning.

Den grova stickgrävningssmetoden har tidigare praktiserats i många städer, bland dessa Uppsala (Gustafsson och Hillbom 1978:4) och Lund (Larsson 1993). På UV-kontoret i Uppsala övergavs den dock under slutet av 1970-talet. I stället började man gräva enligt metod B, fin nivellerad stickgrävning, vid större undersökningar 1979 (Mogren 1983) och 1980 (Ersgård & Svedberg 1984). Under 1980-talet skedde sedan en successiv övergång till hybridmetoden. Den senaste gången hybridmetoden användes var 1990 (Carlsson et al 1991). Samma år utfördes kontorets första stadsundersökning helt enligt metod D, stratigrafisk lagergrävning, där ett lagrets hela yta rensas fram vid ett och samma tillfälle. Mellan 1990 och 1995 har den metoden använts på samtliga UV Uppsalas större stadsgrävningar.

Dokumentationsmetod

Den rena lagergrävningen förutsätter ett särskilt dokumentationssystem om det ska fungera. Med små ändringar efter hand, har samma system använts på UV Uppsala sedan undersökningen i kvarteret Pantern 1990. Systemet, som redovisas nedan, har fyra viktiga grundkomponenter. För det första används *blanketter* för dokumentation av varje lagrets läge och utbredning, beskrivning av lager och anläggningar, samt dessas inbördes stratigrafiska relationer. För det andra upprättas *planritningar* i skala 1:20. På dessa ritas samtliga anläggningar och vissa lager. För det tredje upprättas *sektionsritningar* i skala 1:20. Den fjärde hörstenen i systemet är *relationsschemat* (Harris Matrix).

Anläggningar och lager tilldelas nummer i två separata nummerserier. Även om lager och anläggningar dokumenteras på något olika sätt *tillmäts kategorierna samma källvärde* som bärare av komplex information om historiska processer. De blanketter som används för lager och anläggningar är starkt inspirerade av det system som bland annat har använts i Trondheim (McLees et al 1994). För varje lager och för varje anläggning ifylls en blankett. Varje arkeolog svarar själv för dokumentationen av de lager och anläggningar han eller hon gräver, ofta givetvis i samarbete med andra som arbetar i närheten, och med grävningledningen som ansvarig. Att all personal på arbetsplatsen har stadsarkeologisk erfarenhet innebär att alla arbetar relativt självständigt och samtidigt deltar aktivt i tolkningar och diskussioner.

På lagerblanketterna (fig. 4) anges bland annat de viktiga stratigrafiska uppgifterna, det vill säga lagrets relationer till andra stratigrafiska enheter. Förutom yngre enheter (= överlagrande lager och anläggningar) och äldre enheter (= lager och anläggningar som överlagras av lagret i fråga) finns här möjlighet att ange samtida enheter, och enheter (lager) som är identiska med lagret i fråga. Vidare redovisas lagrets sammansättning och övriga observationer verbalt. För lagerinnehåll finns dels utrymme för fri beskrivning, dels en tabell. I tabellen anges hur stor del av lagret varje beståndsdel utgör, i en grov, tredelad skala; < ca 5 %, ca 5-50 % respektive > ca 50 %. Mot en sådan

gradering kan invändningar resas. Syftet här är dock endast att ersätta begrepp som "med inslag av", "lite", "relativt mycket", "till stor del" etc. Sådana, ännu mer subjektiva begrepp, som används i löpande text gör det ofta omöjligt att avgöra om två lagerbeskrivningar, författade av olika personer, avser samma lager - ett välkänt problem. Den här beskrivna tabellen löser inte alla problem, men är ett försök att förbättra situationen, utan att man riskerar att förlora sig i en kvasiexakt gradering. Blankettens baksida utgörs av en schaktplan i skala 1:100. På denna plan ritas lagret in. För vissa lager är denna plandokumentation helt tillräcklig, men andra lager, för vilka en mycket exakt inmätning krävs, ritas även på de 1:20-planer som används för anläggningarna. Ritningen på blanketten fungerar dels som *grunddokumentation* av lagrets läge, dels som en utmärkt lättillgänglig lägesangivelse, för snabba överblickar vid fältarbetet och rapportarbetet.

Anläggningar dokumenteras med i stort sett samma typ av blankett som används för lagren. På framsidan beskrivs anläggningens konstruktion verbalt, och bland annat stratigrafiska förhållanden anges. På baksidan ritas anläggningen på schaktplanen i skala 1:100. Till skillnad från ritningarna på lagerblanketterna, utgör ritningarna på anläggningsblanketterna *endast* arbetsmaterial - en snabb och enkel överblick över respektive anläggning. Grunddokumentationen av anläggningarna utförs, som tidigare nämnts, på separata ritningar i skala 1:20.

Sektionerna är oerhört viktiga vid en stadsundersökning (även om det då och då görs försök att förringa detta faktum. Försöken görs ofta av icke fältaktiva arkeologer, vad nu det kan bero på). Förutom ett par huvudsektioner, brukar flera mindre sektioner av varierande längd vara nödvändiga. Även schaktkanterna, undersökningsytans yttre begränsningar, ritas som sektioner. Eftersom man inte på förhand vet i vilka områden de stratigrafiska problemen kommer att bli svåra, är det riskabelt att fastlägga alla sektioners lägen redan från början. En felplacerad sektion kan nämligen störa plangrävningen. Relationsscheman, *Harris Matrices*, upprättas successivt under fältarbetet. Flera scheman, vilka representerar var sin del av undersökningsområdet, bildar en nästan oundgänglig bas för den stratigrafiska analysen.

Fältdokumentationen och tolkningen

Förplandokumentation finns olika metoder i bruk i arkeologivärlden. De två extrema ytterligheterna benämns här *single context-metoden* respektive *bebyggelseskedemetoden*. Med *single context-metoden* ritas varje anläggning och lager för sig, på en separat plan. Tanken är att en noggrann dokumentation av de stratigrafiska relationerna ska göra det möjligt att i analysarbetet koppla ihop dessa enskilda enheter i sekvenser som återspeglar de historiska faserna på platsen som har undersökts. Man bryter så att säga upp, dekonstruerar, de fysiska lämningarna, för att sedan göra sig en bild av det historiska förloppet, rekonstruera foma aktiviteter och konstruktioner på platsen

LAGERBLANKETT						Up Uppsala stad Bangårdsgatan 1994 dnr 3318/93				
RAÅ UV Uppsala										
datum	X	m ö h		foto	plan	lager nr				
sign	Y				sektion	L				
lagret ligger under:					andra relationer					
lagret ligger över										
TYP/FUNKTION: kulturjord brandlager raseringslager golv fyllning byggnationslager utjämnings-/anläggningslager annat:										
BESTÄNDSDELAR:				material	< c 5%	c 5-50%	> c 50%			
föremålets läge: horisont. vertik. varierande				humus ^a						
				aska						
				sot						
				kol						
				lera						
				gödsel						
				bränd lera						
				tegelkross						
				träflis						
				djurben						
				kvistar						
				kalkbruk						
				kalk						
				mossa						
sand										
grus										
stenar										
FÄRG:										
FYND:										
ÖVRIGA UPPLYSNINGAR:										
PROV:										
TOLKNING:										

Fig. 4. Framsidan av en lagerblankett. På baksidan finns en schaktplan, på vilken lagrets läge dokumenteras.

(Pearson & Williams 1993). De många separata byggstenarna i grunddokumentationen möjliggör alternativa tolkningsvarianter, men förutsätter samtidigt en relativt tidskrävande bearbetning.

Med *bebyggelseskedemetoden* (eng: composite planning, multi context planning) görs en hård tolkning av de olika lämningarnas kronologiska förhållanden redan i fältsituationen. Man bestämmer sig med andra ord direkt för vilka av de yngsta lämningarna som är samtida, och ritar sedan dessa på en plan. Äldre lämningar som bedöms ha varit samtida ritas på nästa plan, och så vidare. Anläggningar som inte tros ha varit i bruk samtidigt ritas alltså aldrig på samma plan. Varje plan kan, om tolkningarna har varit riktiga, visa till exempel ett bebyggelseskede (Harris 1979 och Petterson 1993). Till metodens fördelar hör att arkeologen mer eller mindre tvingas att analysera påträffade lämningar medan de fortfarande existerar i sinnevärlden. En nackdel kan uppstå om dokumentationen utförs på ett sådant sätt att tolkningen inte blir reversibel, det vill säga att fynd, anläggningar och lager inte kan fasindelas enligt alternativa tolkningar. I sin extremform förutsätter metoden relativt hög anläggnings-täthet och goda bevaringförhållanden, samt endast liten förekomst av störningar och omlagringar i kulturlagren.

Vid UV Uppsalas stadsundersökningar 1990-1994 har ritningarna använts på ett delvis annorlunda sätt, än de ovan nämnda två extremvarianterna. Planritningarna i skala 1:20 visar samtliga anläggningar och vissa lager. Där finns även höjdvärden och enkla kortfattade verbala kommentarer och förtydliganden. Varje plan visar anläggningar och lager som befann sig på ungefär samma höjd i kulturlagret. Den först ritade planen visar i stort sett de anläggningar som framkom under grävningens första dagar. Nästa plan visar anläggningar på lägre nivåer, och så vidare. De flesta av anläggningarna på den första planen är yngre än de på den andra, men inte alla! Och det är inte säkert att de som verkligen *är* yngre, är sinsemellan samtida. En noggrann dokumentation av de stratigrafiska förhållandena görs istället på lager- och anläggningsblanketterna. Naturligtvis anstränger man sig dock för att undersöka samtida lämningar samtidigt och enhetligt.

Angående detta sätt att dokumentera måste en viktig kommentar göras. Planerna är ett rent fältmaterial och visar endast delvis samtida anläggningar. Ibland kan relativt säkra tolkningar om samtidighet göras i fält, och då är det bra att från början dokumentera dem på samma plan. I de flesta undersökningsområden i stadsmiljö är förhållandena dock sådana att bilden är otydlig. Det är i regel endast efter omfattande stratigrafisk analys, lager- och fyndanalys, samt kanske naturvetenskapliga dateringsanalyser, möjligt att bilda sig en något så när säker bild av anläggningarnas och lagrens relativa samtidighet. Med en sådan plandokumentation som ovan har angivits som praktiserad av UV Uppsala under de senaste fem åren, är arkeologerna i fältsituationen

medvetna om att nya planer måste ritas under rapportarbetet. Anläggningar och lager måste nämligen flyttas mellan planerna, efter hand som den stratigrafiska bilden klarnar. Detta är det ofta nästan omöjligt att utföra, fullt ut, under fältarbetet. Metoden innebär förvisso ett mycket tidskrävande rapportarbete, men ger samtidigt möjligheter till exempelvis fynd- och lageranalyser med mycket fin upplösning. Här bör det understrykas att i princip samma metod för stratigrafisk analys, inklusive matrixer, praktiserades på UV Uppsala under den period då grävningarna utfördes med hybridmetoden.

Sammanfattningsvis kan man säga att den metod som har använts vid UV Uppsala 1990-1994 är en variant av single context-metoden, med den skillnaden att varje anläggning inte har ett eget ritningark, utan de är temporärt samlade på större ark. Dessa dekonstrueras senare, analyseras, och rekonstrueras till sist, för att bilda ett antal fasplaner, där varje fasplan visar hela den undersökta ytan med de anläggningar och andra lämningar, som efter en samlad bedömning tolkas som samtida. Dokumentationen av lagrens utbredning, på baksidan av lagerblanketterna, är en genomförd single context-metodik. Fasplaner, och eventuellt delar av fältdokumentationen publiceras. Det material som arkiveras bör däremot alltid innehålla det ej fasindelade fältmaterialet, med upplysningar om stratigrafiska förhållanden. Därmed ges möjligheter till alternativa tolkningar och fasindelningar av materialet.

Johan Anund är antikvarie med medeltidsinriktning på Riksantikvarieämbetets UV-kontor i Uppsala, och doktorand vid Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet.

Noter

1. UV Uppsala är ett regionkontor inom Riksantikvarieämbetet. Byrån för arkeologiska undersökningar.
2. Jfr Broberg 1993, Andrén 1993 och Flodin 1994, samt debatten om t ex nyare tids arkeologi och om etnicitet. Dessutom har föremålsfynden gjort en efterlängtdad come back i rapporterna, i och med att kompletta och fasindelade fyndlistor nu publiceras (Schia & Molaug 1990 och 1991, Carlsson et al 1991, Carelli & Lenntorp 1994 och Bäck & Carlsson 1994).
3. Preliminär redovisning.
4. Beskrivningarna och definitionerna är generaliseringar. Grävteknik, t ex sättet att hantera rutgrävningen, samt dokumentationsmetoder har självfallet varierat även inom de

här angivna kategorierna.

5. Artikeln har sin grund i arbetet med metodkapitlet till den kommande rapporten från undersökningen 1990 i kvarteret Pantern, Uppsala. Givande synpunkter har lämnats av bl a Ronnie Carlsson, UV Uppsala. Eftersom metodredovisningarna är relativt kortfattade i många stadsarkeologiska rapporter, i sådana från Uppsala, såväl som från övriga städer, och vissa äldre grävningar ännu inte är avrapporterade bygger sammanställningen delvis på muntliga uppgifter.

6. CAD-bearbetning: Lars-Inge Larsson, UV Uppsala.

Referenser

- Andrén, A. Kunskapspotentialen i stadsarkeologi. *META* 1993:2.
- Anund, J. *Domkyrkoplan i Uppsala. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer Rapport UV 1992:7*. 1992.
- Anund, J. (in print). Medeltida bebyggelse och reglering. *En stadsarkeologisk undersökning i kvarteret Harneskmakaren i Arboga. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala Rapport*.
- Anund, J., Bergquist, U., Bäck, M. & Pettersson, K. A. Medieval Cauldron-Foundry Craftsmanship and Craftsmen in Pantern, Uppsala. *Rescue and Research. Reflections of Society in Sweden 700-1700 A.D.* Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter No 2. 1992.
- Bergold, H. & Grälls, A. Arkeologisk undersökning. *Kvarteret Remsnidaren, Arboga. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala Rapport 1994:39*. 1994.
- Broberg, A. Medeltida stadslager och kunskapspotentialen i de sk massmaterialen. *META* 1993:2.
- Bråkenhielm, A. & Björnstad, M. *Byrån för arkeologiska undersökningar (UV). Reserveringsbehov avseende skuld för ej avslutade projekt*. Skrivelse till Kulturdepartementet, 5482/92, 1992-11-27.
- Bäck, M. & Carlsson, M. *Kvarteret S:ta Gertrud 3. Stadsgårdar och gravar i Sigtuna ca 970-1100. Riksantikvarieämbetet UV Stockholm. Rapport 1994:60*. 1994
- Carelli, P. & Lenntorp, K-M. *Kv S:t Märten nr 25-26, Lund. Arkeologisk undersökning 1993*. Arkeologiska rapporter från Lund nr 8, Kulturen. Stadshistoriska avdelningen. 1994.
- Carlsson, R., Elfwendahl, M. & Perming, A. *Bryggaren - ett kvarter i centrum. En medeltidsarkeologisk undersökning i Uppsala 1990. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museum. Rapport UV 1991:1*. 1991.
- Elfwendahl, M. (in print). *Kvarteret Klingsmeden, Arboga. Arkeologisk förundersökning. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala Rapport*.
- Elfwendahl, M. & Kresten, P. *Geoarkeologi inom kvarteret Bryggaren. Arkeologiska artefakter av sten från det medeltida Uppsala. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport UV 1993:5*. 1993.

- Ersgård, L. & Svedberg, V. *Sandbacken. Bebyggelse och hantverk i ett medeltida uppsalakvarter*. Stadsarkeologisk undersökning. 1984.
- Flodin, L. Stadsarkeologiskt GIS. *META* 1994:1.
- Gustafsson, J-H. & Hillbom, L. *Arkeologisk undersökning 1975. Kv. Atle, Uppsala*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Uppdragsverksamheten 1978:30. 1978.
- Karlenby, L. *Projekt boplatser i Uppland och Västmanland. Etapp 1 (buv 1) 1994*. Rapport. 1995.
- Harris, E. C. *Principles of Archaeological Stratigraphy*. 1979
- Harris, E. C., Brown M. R. & Brown G. J. (eds.) *Practices of Archaeological Stratigraphy*. 1993
- Larsson, S. Lunda-arkeologin i ljuset av erfarenheterna från de senaste utgrävningarna. *META* 93:3-4.
- McLees, C., Nordeide, S. W., Petersén. A. & Saunders, T. The production of archaeological knowledge: The theory and method of urban excavation. *META* 94:2.
- Mogren, M. *Svalan, ett medeltida uppsalakvarter. Stadsarkeologisk undersökning 1979. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport UV 1983:1*. 1983.
- Pearson, N. & Williams, T. Single-context planning: its role in on-site recording procedures and in post-excavation analysis in York. *Practices of Archaeological Stratigraphy*. Harris, E. C., Brown M. R. & Brown G. J. (eds.) 1993.
- Petterson, B. *Stratigrafisk analys och bebyggelsestratigrafi i det tidigmedeltida Sigtuna - metod och preliminära resultat*. C-uppsats i arkeologi vid Arkeologiska forskningslaboratoriet. Stockholms universitet. 1993.
- Petterson, K. *Arkeologisk förundersökning. Kvarteret Svärdsfejaren, Arboga. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala Rapport 1994:21*. 1994.
- Redin, L. *Uppsala. Medeltidsstaden 3*. Rapport Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. 1976.
- Schia, E. & Molaug, P. B. (red.) *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Dagliglivets gjenstander. Bind 7. Del I*. 1990.
- Schia, E. & Molaug, P. B. (red.) *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Dagliglivets gjenstander. Bind 8. Del II*. 1991.
- Syse, B. *Arkeologisk undersökning. Kvarteret Harneskmakaren 14, Arboga. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala Rapport 1994:3*. 1994
- Syse, B. *En medeltida stadsutveckling - Uppsala. Projektbeskrivning*. 1994.

Till frågan om metoden 2

Stefan Larsson

Abstract:

Questions of Metod 2

This article discusses the link between theory and method, and the problems of failing to investigate the conceptual framework behind the methods used. It points out the relationship between idealism and the spit-digging method. Because of economic cut-backs, a call for priorities in what to excavate is now heard. Priorities, however, are only possible to formulate from a position of processed and assessed knowledge. This point is still ahead of us. The damages in the urban deposits of Lund are vast in prospect, with over 50 per cent being totally destroyed and an increase in the speed of destruction. In comparison with the volumes destroyed and the volumes excavated, our archaeological knowledge is minimal. Due to the use of spit-digging methods in heavily residual deposits, the findsassemblages have a very low source-critical value. However, a full assessment is not possible until the huge backlog has been dealt with. The article ends with posing the question whether seeing this task through is of national or international interest.

Den högsta liksom den lägsta formen av kritik är ett slags självbiografi

Oscar Wilde

Den som älskar skönheten finner den till slut överallt, som en guldstrimma i de simplaste mineralådror; och när han handskas med dessa fragmentariska, nedsolkade eller sönderbrutna mästerverk, upplever han en njutning av samma art som den kännare erfar vilken är ensam om att samla lerkärl som andra tror är simpla.

Marguerite Yourcenar

Man måste tänka sig Sisyfos lycklig

Albert Camus

Inledning

Det är alltid synnerligen trevligt att få någon form av respons på sådant som man bemödat sig om att sätta på pränt. Det var därför med stor glädje jag läste Knut Paasches inlägg i META (Paasche 1994). Jag tänkte att jag i det följande inledningsvis i min tur delvis skulle svara på Paasches inlägg i den diskussion omkring undersökningsmetoden som nu kommit igång. Det är tydligt att jag på ett par punkter, där jag menar att Paasche missförstått mig, behöver förtydliga mig. Jag tänkte även gå vidare med den utvärdering av lunda-arkeologin som påbörjats, denna gång med mera handfasta exempel på de äldre undersökningsmetodernas inneboende begränsningar för tolkningsmöjligheterna idag. Dessa begränsningar kommer att exemplifieras *in extenso* nedan, då jag förstått behovet av att konkretisera problemen för de antikvariska myndigheter som handlägger arkeologiska undersökningar. För en hel del fältarkeologer innebär det att idel självklarheter som hamnat på pränt.

Jag kommer här inte att gå in på post-processualismens eventuella konceptuella relativism, eller förhållandet mellan för-förståelsen och materialet, i detalj. Detta innebär inte att jag anser detta vara på något sätt oproblematiskt, eller på något sätt skilt från det dagliga metodiska arbetet (se Larsson 1992). Denna fråga diskuterades utförligt i den artikel från Trondheim som publicerades i META 94:2, och vars ståndpunkter jag huvudsakligen delar (McLees, m fl 1994).

Något om teori och metod

Att de metodintresserade medeltidsarkeologerna skulle isolera "metod" från "teori" så som Paasche menar, anser jag, med hänvisning till nämnda Trondheimsartikel, vara en grov förenkling, liksom påståendet att medeltidsarkeologin som helhet skulle inneha en arrogant hållning i förhållande till de nyare teoretiska strömningarna (Paasche 1994, s 75ff). Den metod-diskussion som t ex nu förs i META är väl att i högsta grad förhålla sig till dessa nya teoretiska strömningar (dvs nya ämnen för problemställningar)?

Med en mycket förenklad bild kan förhållandet mellan teori och metod framställas som ett enkelt dialektiskt förhållande: *för att kunna besvara dessa specifika frågeställningar bör vi arbeta på det och det här sättet, respektive om vi arbetar på det här sättet kan vi besvara dessa frågeställningar. Och om vi arbetar på det och det här sättet kan vi INTE besvara dessa frågeställningar.*

Detta kan ju också uttryckas som att klarlägga elementära källkritiska aspekter i förhållande till de formulerade frågeställningarna.

Min upplevelse av de senaste årens teoridebatt (dvs de nya frågeställningarna) "på denna sida kölen" är motsatt den Paasche ger uttryck för. Mig synes det snarast som att man på sina håll så entusiastmerats av de nya frågeställningarna att man negligerat att granska eventuellt förändrade krav på undersökningsmetoden, och dess möjligheter att ge svar på de förändrade frågorna. Detta underlåttande, menar jag, har skett från både

universitet och uppdragsfinansierad arkeologi, där man från ena sidan underlåtit att analysera kunskapsteoretiska konsekvenser av undersökningsmetoderna, och från den andra sidan underlåtit att analysera de metodiska behov som förändrade frågeställningar och problemformuleringar ställer (Larsson och Rudebeck 1993).

Problemet med sambandet mellan undersökningsmetod och möjliga frågeställningar aktualiserades då jag för något år sedan gav mig ut i den "teoretiske hengemyr" (Paasche 1994, s 76) i syfte att undersöka huruvida medeltida keramik från Lund lämpar sig som socialhistoriskt källmaterial. Att Shanks och Tilley var den huvudsakliga inspirationskällan är väl näst intill onödigt att påpeka...

Efter att ha förlösat ansevärd mängder tid och energi visade sig att det inte gick att göra ens de enklaste rumsliga analyser till följd av den grova undersökningsmetod som använts. Den akuta insikten om metodens otillräcklighet omsattes så snart möjlighet gavs till ett försök att byta till en mera detaljerad undersöknings- och dokumentationsmetod. Det har aldrig varit frågan om att uppnå "total kontroll" (så naiv är inte ens jag), däremot en strävan efter att uppnå en ökad detaljeringsnivå i syfte att möjliggöra de mera komplexa frågeställningar som ställs i dag. Den pågående förändringen av undersökningsmetoden i Lund har alltså skett i växelverkan med förändringen av "teorin", även om detta ej klart framgick av artikeln i META (Larsson 1993).

Om prioriteringar

Paasche kräver, i likhet med de oss överordnade myndigheterna, en kraftigare prioritering, och att vi måste ge upp målsättningen att försöka dokumentera "allt" (Paasche 1994, s 80). Att "allt" inte går att dokumentera är i dag en ångestbefriad självklarhet. Däremot synes det existentiella valet av vad som skall dokumenteras fortfarande ge upphov till viss ångest. Särskilt om relationen mellan val av metod och dess begränsning av möjliga frågeställningar ej explicit klargjorts.

Grundförutsättningen för att möjliggöra prioriteringar är att man har resultat att förhålla sig till, dvs att prioriteringarna görs utifrån ett uppnått kunskapsläge. Om så ej är fallet blir de krav som ställs på prioriteringar omöjliga att uppnå. Särskilt oroväckande blir det om kraven på prioritering reses utan att man förmått inse bristerna i det faktiska kunskapsläget.

I det följande hade jag tänkt visa på en del av bristerna i det faktiska kunskapsläget rörande Lund genom att medelst exempel diskutera relationen mellan de tidigare utnyttjade undersökningsmetoderna och hur dessa metoder påverkar och begränsar våra frågeställningar och tolkningsmöjligheter.

Anledningen till att vi är oroad och aktualiserar denna diskussion är att vi uppenbarligen står med omfattande skador i kulturlagren och en nedbrytning som förefaller att gå snabbt, samtidigt som den utvärderande diskussionen om verksamheten, lokalt såväl som centralt går trögt.

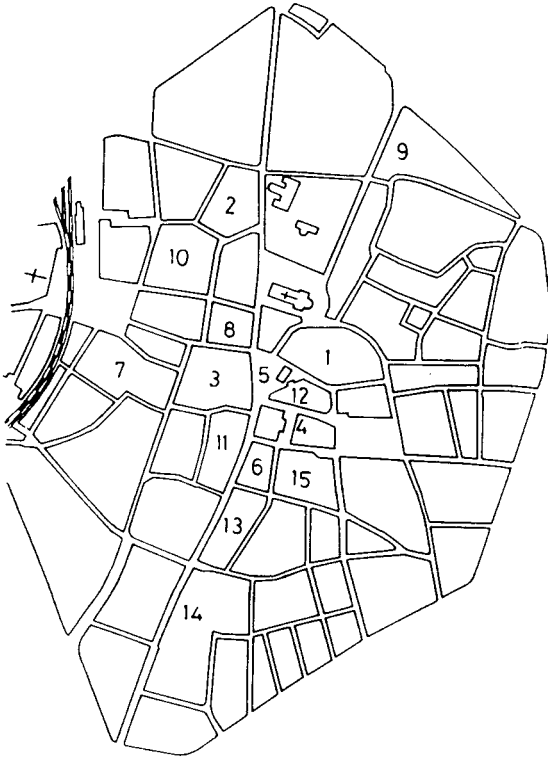

Fig. 1. Översiktskarta över Lund med de i texten refererade platserna markerade. 1) kv. Svartbröder, 2) kv. Glädjen, 3) kv. S:t Clemens, 4) Botulfsplatsen, 5) Stortorget, 6) kv. Glambeck, 7) kv. Myntet, 8) kv. Apotekaren, 9) kv. Thomander, 10) kv. Gråbröder, 11) kv. Färgaren, 12) kv. S:t Botulf, 13) kv. Murgrönan, 14) kv. S:t Märten, 15) kv. S:t Galten. Kartan ej skalenlig.

Jag delar inte den försiktiga optimism som finns latent inbakad i Projekt Medeltidsstadens sammanfattning där Lund klassificeras så som förskonat från omfattande utschaktning, och att "intakta kulturlagerssammanhang kan förväntas över hela det medeltida stadsområdet" (Andersson 1990, s 23). Jag skulle heller inte klassificera det arkeologiska materialet som "kvalificerat", vilket jag kommer att gå in på närmare i nästa stycke. Det är möjligt att situationen är mycket värre i andra städer, jag har inte den överblick som ledningen för projekt Medeltidsstaden hade, men jag finner den av projektet gjorda grupperingen olycklig och skönmålade då den invagar i något slags falsk trygghet och försänker "ärende-hanteringen" i ett slags "tömrosa-sömn". Som framgår nedan menar jag inte att lasta projekt Medeltidsstaden för denna skönmålning. Problemet är bristen på adekvat underlagsmaterial. Denna brist synes snarast ha sin orsak i organisationen av den antikvariska verksamheten på Kulturen, med sin avsaknad av en organisation lämplig att hantera en såpass omfattande fornlämning (fig. 1).

Skador i kulturlagren

I samband med projekt Medeltidsstaden upprättades inventeringskartor över utschaktningssituationen i de respektive städerna. Inventeringen gjordes för att det ansågs vara betydelsefullt för den antikvariska bedömningen att veta hur starkt hotet var mot kulturlagren (Andersson 1976, s 18).

Schaktskadeinventering genomfördes även för Lunds del. Andréén betonar dock den då gjorda inventeringens osäkerhet som underlag för antikvarisk bedömning (Andréén 1980, s 29). Någon riktad uppföljning för att mera detaljerat kartlägga omfattningen av schaktskadorna gjordes ej, trots Andrééns påpekanden. I samband med upprättandet av ett bevaringsprogram för stadskärmans bebyggelse 1986, kompletterades Andrééns utschaktningsskarta med de under mellanperioden genomförda, större, utgrävningarna, men någon detaljerad inventering företogs ej (Nilsson & Wahlöö 1986).

1993 sammanställde Conny Johansson och undertecknad en komplettering av Andrééns karta. Det är viktigt att betona att denna kartläggning helt bygger på de uppgifter som finns i Kulturens skA-arkiv, och alltså är behäftad med samma osäkerhet som Andrééns ursprungliga karta. I det stadsarkeologiska arkivet finns enbart uppgifter om arkeologiska observationer. Ingrepp som ej övervakats finns följaktligen inte arkiverade. Vad som dock framgår med skrämmande tydlighet, om man jämför de två kartorna med varandra, är med vilken omfattning utschaktningarna synes ha ökat sedan 1980 (fig. 2).

Avsaknaden av en mera precis utschaktninginventering, och behovet av en sådan som underlag för antikvariska bedömningar har påtalats för länsstyrelsen. Sedan i januari 1994 föreligger från länsstyrelsen en beställning på ett sådant adekvat underlag. Det är emellertid oklart hur det nödvändiga inventeringsarbetet skall finansieras och organiseras.

I väntan på att finansieringssituationen skall lösas har i samband med för- och slutundersökningar mera detaljerade inventeringar genomförts. De har omfattat enskilda tomter (kv. Svartbröder 17), delar av kvarter (kv. Glädjen, södra delen), hela kvarter (kv. S:t Clemens) samt ett större område av stadens centrum omfattande kvarteren Glambeck, S:t Mårten, Saluhallen, Maria Minor, S:t Botulf och Botulfsplatsen. Vid sammanställningarna har kombinerats uppgifter från Kulturens stadsarkeologiska arkiv, Gatukontorets arkiv¹, samt genomförd antikvarisk övervakning och arkeologiska undersökningar där ett fastställande av schaktskadornas omfattning gjorts till en av frågeställningarna. Resultaten av de gjorda inventeringarna visar alla att omfattningen av schaktskadorna är mera omfattande än vad vi kunnat föreställa oss ens i vår vildaste fantasi. Hur situationen ser ut kan visas med följande två exempel.

Under våren 1994 byttes gatubeläggningen på Botulfsplatsen i samband med omstrukturering av det på platsen befintliga "busstorget". Totalt avbanades ett område

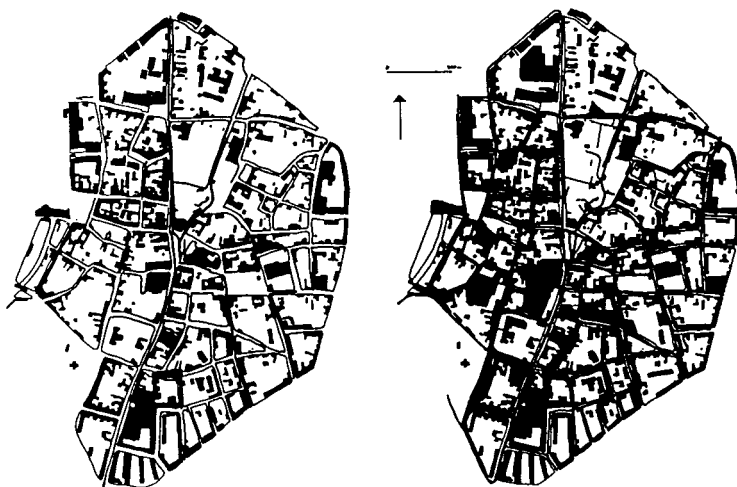

Fig. 2. Helt eller delvis utschaktade kulturlager i Lund, 1980, t.v och 1994, t.h. Notera att figuren vid varje tillfälle enbart visar ett minimum av skador då underlagen bygger på det stadsarkeologiska arkivet. Efter Andréén 1980, Larsson & Andréén 1994.

som omfattade ca 3065 m². Inom detta område påträffades ca 1075 m² bevarade kulturlager. Ca 1990m² var alltså helt eller delvis utschaktade. Vid denna undersökning kunde inte djupet på utschaktningarna säkerställas. Stickkontroller gjordes dock varvid befanns att de flesta översteg en meters djup. Detta ger en skadegrad av ca 65%. Av de ca 1990m² som schaktats bort fanns det arkivuppgifter om "antikvarisk kontroll" av en sammanlagd yta av 315 m², dvs för 15% av de utschaktade ytorna (Eriksdotter & Larsson 1995, s 11). I detta fall var alltså endast en ringa del av ingreppen kända och dokumenterade sedan tidigare.

I samband med ansökan om nybyggnation i fastigheten S:t Clemens 27 har en detaljerad schaktskade-inventering av kvarteret som helhet gjorts. Skadeinventeringen är beräknad efter yta. En uppdelning har dock gjorts mellan områden som är helt urschaktade och områden som troligen inte är schaktade ned till steril undergrund. Kvarteret S:t Clemens omfattar en yta om ca 14 370 m². Av denna yta är ca 5515 m² helt urschaktad, och ytterligare ca 2800 m² delvis urschaktad. Sammantaget är alltså ungefär 58 % av kulturlagren i kvarteret helt eller delvis urschaktade. De omgivande gatorna är att betrakta som helt urschaktade (Larsson & Lundberg 1995). Skillnaden

gentemot Botulfsplatsen var att här var de flesta ingreppen dokumenterade och arkiverade ². Vilka är då konsekvenserna av de omfattande utschaktningarna för de återstående kulturlagren?

Nedbrytnings- och förmultningstakten

Förutsättningarna för kulturlagrens bildande och bevarande har under Lunds historia varit mycket goda. Undergrunden består av tät lera. Problemet med en ojämn ursprungstopografi och fukt har framför allt under medeltiden inneburit att stora volymer påförts i utjämnande och dränerande syften. Den på detta sätt relativt snabba kulturlagerbildningen har fungerat konserverande i så motto att varje nytt lager bildat "lock" och på så sätt hindrat syretillförsel till de underliggande lagren. Emellertid är den lundensiska stratigrafin full av samtida nedgrävningar (Larsson 1994). Utöver att försvåra den stratigrafiska analysen, föreligger det misstanke om att dessa nedgrävningar (som ingår i den stratigrafiska sekvensen), i de fall då återfyllningen utgörs av omrört material, underlättar för syre att transporteras ned till djupare nivåer pga sin större porositet (jmf Carlsson 1982, s 1). Problemet har dock varit av begränsad omfattning, då grundläggning med källare förefaller att ha varit relativt ovanligt fram till mitten/slutet av förra seklet. De mera omfattande markingreppen kommer vid sekelskiftet med stadsbildens förnyelse. Det framväxande borgerskapet markerade gärna sin position genom större hus, ofta med källare. Vatten- och avloppsdragning tillkommer också vid denna tid. Omfattningen av markingreppen ökar sedan från tiden omkring andra världskriget och framåt då schakt- och grävmaskiner blir allt vanligare, för att under de senaste 15 åren löpa amok.

Under de senaste årens arkeologiska undersökningar har vi kommit att uppmärksamma den stundtals kraftiga nedbrytningen av kulturlager som orsakats av tidigare ingrepp. Även ingrepp som varit av begränsad omfattning och relativt ungt datum har medfört myllning och nedbrytning till följd av förnyad syretillförsel. Fornlämningen fungerar som en kompost om syre släpps ned i de organiska massorna.

Vid undersökningarna vid Stortorget under våren 1993 kom schakten att ligga kant i kant med avlopps-schakt grävda 1954 och 1973. Det virke i form av plank och pålar som låg närmast de äldre schakten var i mycket dåligt skick, medan det virke som påträffades på större avstånd från dessa schakt var mycket välbevarat (Eriksdotter 1993, s 19, fig. 27). Resultatet är oroväckande om man betänker den korta tidsrymd som förflutit sedan det förra ingreppet, samt de ursprungligen excellenta bevaringsförhållandena som i övrigt finns runt torget.

I samband med nybyggnation i kv. Glambeck 4, 1967, grävdes avlopp genom det område som sedan kom att undersökas under vintern 1990-1991 i samband med tillbyggnad. Vid utgrävandet av en mindre träbyggnad (A 22) kunde konstateras att träet var upplöst och delvis försvunnet ned till ca 10 cm *under* avloppets nedgrävningss-

nivå. Bevaringsförhållandena var här eljest mycket goda, sänär som närmast avlopps-nedgrävningen.

I kv. Myntet, undersökt 1992, var bevaringsförhållandena ej så goda. Det visade sig här att senare tiders avloppsgrävningar medfört en fömyad syretillförsel till äldre gropar med organiskt material. Syretillförsel hade medfört att nedbrytningen tagit fömyad fart varvid materialen komprimerats och kraftiga sättningar bildats. Dessa sättningar försvårade fältarbetet och komplicerade ytterligare den redan på förhand komplicerade lundensiska stratigrafien. Undersökningarna i kv. Myntet åskådliggjorde också effekterna av källarnedgrävningar. Tydligast syntes detta i den östligaste delen av den finundersökta ytan. Nedbrytningen hade i detta fall orsakats av en i och för sig inte särskilt djupt nedgrävd halvällare från 1800-talets andra hälft. Nedbrytningen förstärktes av att grannfastigheten var försedd med källare. De samverkande nedbrytningsfaktorena medförde att den ännu iakttagbara stratigrafien endast omfattade ca 0,3 m av en sammantagen kulturlager tjocklek om ca 2 m. Organiskt material fanns dessutom endast bevarat i gropfyllningar. Som kontrast kan framhållas att det längre in på samma tomt fanns mycket goda bevaringsförhållanden i områden som låg långt ifrån källareförsedda grannfastigheter.

Liknande observationer gjordes vid utgrävningar 1979-80 i kv. Apotekaren 4. En källare anlagd på 1930-talet hade här medfört en förmultning av de intilliggande kulturlagren. Förmultningsprocessen hade spridit sig ut från källaren och bl. a. upplöst delar av en vattenledning av trä på ett avstånd på 80-150 cm (T. Nilsson muntl medd. samt fältdokumentationsmaterial I:4b = ritning 61).

I samband med ansökan om grundläggning i kv. S:t Clemens 27 genomfördes i början av 1995 en geo-teknisk undersökning. De prover som företogs medelst skruvborr övervakades antikvariskt. Övervakningen genomfördes i syfte att kartlägga bevaringsförhållandena i detalj som komplement till den geo-tekniska rapporten. Det sammanlagda kulturlagerdjupet uppgår i området till 6,5 m mäktighet. De två borrhålen i tomtens norra, respektive östra del visade att organiskt material i form av trä, läder, textil, filt, hår, fiskben/fjäll, växtdelar, frön och insektsägg fanns bevarat från ett relativt ringa djup och genom hela den stratigrafiska sekvensen. Däremot uppvisade tomtens västra och sydvästra delar sämre bevaringsförhållandena. Att de övre skikten var myllade kan hänföras till att området utnyttjats som trädgård under det senaste seklet. Organiskt material påträffades dock överhuvudtaget inte förrän på ca 3 m djup. Borrproven visade att endast "grövre" organiskt material, såsom större träfragment och läder fanns bevarat i detta område. Textil, växtdelar etc. var helt frånvarande i dessa prov (Larsson & Lundberg 1995). De sämre bevaringsförhållandena i tomtens sydvästra del beror troligen på den dränerande effekt som de omfattande utschaktningarna i kvarterets sydvästra delar haft. Vad som är anmärkningsvärt är omfattningen på

nedbrytningen i förhållande till den korta tidsrymd som förflutit sedan de stora utschaktningarna gjorts, 10-20 år.

Dessa observationer ger följande preliminära bild av nedbrytningsförloppet:

Redan på 10-20 år får vi ändrade betingelser med nedbrytning av "finare" organiskt material. Efter 20-30 år har vi nedbrytning av återstående "grövre" organiskt material som trä och läder och en begynnande nedbrytning och utplåning av stratifikationen. Särskilt hårt drabbas de lager med stor andel organiskt innehåll. Efter 60 år förefaller det som om vi kan tala om en fullständig nedbrytning av organiskt material med ostratifierade lager som följd.

Omfattningen av, och hastigheten på nedbrytningsförloppet varierar av faktorer som hur tätt markingreppen ligger, ursprungs-andelen organiskt lagerinnehåll, tafonomiska processer och den sammanlagda kulturlagertjockleken (Larsson in print).

Utschaktningsgrad och bevarande

I april 1992 hölls på RAÄ:s initiativ ett seminarium om bevarandefrågor på Kulturen i Lund³. Lyckligtvis trycktes föredragen i META 93:2. Ett flertal aspekter kring bevarande av medeltida kulturlager i städer belystes, varav sammanfattningsvis kan nämnas avsaknaden av enhetlig hantering (Meschke 1993, s 8), avsaknaden av kunskapsåterföring och dynamisk forskning (Holmström & Redin 1993, s 5). Flera av föredragshållarna/artikelförfattarna påtalar KML:s misslyckande, med den följden att en hel fornlämningstyp håller på att utplånas.

Birgitta Broberg, som i ett flertal sammanhang behandlat frågan om bevarande av medeltida kulturlager i städerna (Broberg 1989,1993), betonar vikten av att områden som eventuellt skall fredas "skall lämpa sig väl för ett bevarande över tid, dvs att det skall finnas yttre fysiska förutsättningar för att de arkeologiska lämningarna skall kunna bevaras. För att detta skall tillgodoses bör bevarandeområdet omfatta en större yta med orört kulturlager varvid man också har att ta hänsyn till intilliggande markingrepp"(Broberg 1993, s 16). Broberg påtalar också avsaknaden av forskning kring nedbrytningstakten (Broberg 1993, s 17f).

Sedan 1993 har Kulturens stadshistoriska enhet, tillsammans med länsstyrelsen, agerat för att försöka hävda ett bevarande i KML:s mening vid de ansökningar om markingrepp som inkommit. Inriktningen har än så länge ej varit helt framgångsrik. De schaktskadeinventeringar som nu gjorts (se ovan) har medfört en osäkerhet om huruvida det återstår några områden med "yttre fysiska förutsättningar" för ett bevarande. Aktualiseringen av Andréns översiktliga utschaktningsskarta visar att det återstår få områden med sammanhängande orörda kulturlager. Sannolikt kommer en detaljinventering att visa att antalet odokumenterade ingrepp är stort. Ett område som t ex kv. Paradis som på den översiktliga utschaktningsskarta ser tämligen välbevarat ut, är i själva verket genomkorsat av mängder av rör- och kabelschakt. Mängden

lednings-schakt är synligt för blotta ögat när man passerar på väg till UB. I Lund har hävdandet av KML misslyckats kapitalt de senaste 10-15 åren. Detta har skett under en period då man samtidigt på andra platser inom och utom landet på allvar började hävda behovet av skydd och dokumentation.

Under tiden kvarstår frågan om vi kan garantera att nedbrytningstakten ej accelererar till följd av de omfattande ingreppen. Uppenbarligen är mer än halva foamlämnningen nu borttagen, och frågan som måste ställas är om det inte är för sent att agera för ett bevarande i varje enskilt fall.

En pedagogisk materialgenomgång

Efter att ha målat upp denna, som det heter på "ny-språk", hotbild, inser jag att många kommer att bemöta denna med argument av typen, "det är ju tur att såpass mycket är arkeologiskt undersökt". Eller som det står i sammanfatningen av projekt Medeltidsstaden: "Den antikvariska bevakningen har givit ett omfattande och kvalificerat material..." (Andersson 1990, s 23). Vilka kvalifikationer har då ett "lunda-material" när man går in i det och försöker bearbeta det utifrån någonting mer än bara enkla kvantifierande frågeställningar?

Jag har i tidigare sammanhang visat att stickgrävningsmetoden innebär en kraftig reduktion och ytterligare fragmentering av ett i sig redan fragmenterat arkeologiskt källmaterial (Larsson 1994; Larsson & Andrén 1994). Konsekvenserna av denna reduktion är att våra möjligheter att studera och göra meningsfulla utsagor om det förflutna kraftigt försvåras eller rent av omöjliggörs (se nedan). Jag har emellertid i diskussionen mött en del skepcis och har förstått vikten av att kunna ge konkreta exempel på de begränsningar som finns i de hittills företagna undersökningarna, och kommer i det följande att exemplifiera med ett antal konkreta problemställningar utifrån ett specifikt material för att visa vad man inte kan använda äldre utgrävningar till.

De problem jag funnit vid försöken att använda äldre lunda-grävningar till kvalitativa frågeställningar kan nog antas gälla för de delar av det svenska medeltidsarkeologiska källmaterialet där likartade undersökningsmetoder tillämpats. Jag gör dock inte anspråk på att slutsatser och konsekvenser på något sätt skulle vara generella för alla stratifierade fyndorter.

Syftet med denna artikel är givetvis inte att "hänga" någon föregångare i yrket. Naturligtvis har alla arkeologer i varje utgrävningssituation gjort sitt yttersta inom respektive tids ekonomiska-, administrativa- och kunskapsteoretiska ramar. Jag menar heller inte att man för 30 år sedan skulle tänka i de banor som man gör nu. Precis lika lite som jag kan föreställa mig i vilka banor diskussionen kommer att gå i om ytterligare 30 år. Syftet är att mera konkret visa på de begränsade möjligheterna för "aktuella" frågeställningar i det äldre dokumentationsmaterialet. Mycket av exploateringsarke-

ologin har bedrivits i enlighet med föreställningen att materialen och resultaten skulle tas om hand av (utifrån kommande) forskare. Detta har, som vi alla vet, inte skett i någon större utsträckning. Avsaknaden av bearbetning har, som jag tidigare påpekat, varit en av de bidragande orsakerna till undersökningmetoderna ej fortlöpande utvärderats⁴. Jag kommer i det följande att för pedagogikens skull ikläda mig rollen som "gästforskare".

Jag har inom ramen för ett projekt som inventerat förekomsten av tidig-glaserad keramik gått igenom ett antal äldre grävningar i syfte att bli söka rekonstruera keramikens fyndomständigheter (Christensen m fl in print, se också Mårtensson 1976).

Arbetet med att söka klarlägga skärvomas fyndomständigheter har inneburit en inventering av olika utgrävningars källvärde, men även en värdering av Kulturens sk A-arkiv har till viss del blivit följd. En del utvärderingar har gjorts tidigare, framför allt av André i samband med projekt Medeltidsstaden, där han sorterat observationerna i arkeologiska intensivundersökningar och sk arkeologiska övervakningar⁵. Utvärderingar av enskilda utgrävningar har tidigare gjorts av Petersén (1990, PK-banksgrävningen) och Johansson (1992, kv. Replagaren)

Genomgången av den tidig-glaserade keramikerna kan ses som en förstudie till ett större material-bearbetningsprojekt där följande frågeställningar skulle kunna ingå:

- I vilka sociala miljöer förekommer artefakt-typen X? Vilken betydelse har eventuella variationer i förekomst för frågeställningar rörande hushållens storlek och organisation, social status, gender, "ethnicitet" etc?

- Kan vi avläsa förändring i social praxis genom att studera ett keramikmaterial, med tanke på förändring i framställningsteknologi, i sammansättningen av käriformer, utseende, kärlyolymer, och genom att kombinera dessa variabler med studier av eventuella variationer i distributiva mönster på mikronivå (inom och mellan tomter)?

- Kan vi genom artefaktmaterialens distributiva mönster studera organisationen av det sociala rummet, och eventuellt nå bakom lämningarna för att göra utsagor om de normerande sociala strukturer?

Som synes är det frågor av mycket basal karaktär för vår förståelse av det medeltida (stads)samhället, stadens uppkomst och dess organisation. Frågeställningar där arkeologin som vetenskap torde ha större möjlighet än andra discipliner att skriva vår gemensamma historia.

De sedan tidigare publicerade förekomsterna av tidig-glaserad keramik kommer från ett flertal lokaliteter inom staden från undersökningar som har ägt rum mellan 1905

och 1993. Urvalet har skett med utgångspunkt ifrån förekomsten av tidig-glaserad keramik. Jag har för enkelhetens och översiktlighetens skull här grupperat de olika utgrävningslokaliteterna i fyra grupper. Klassificeringen är subjektiv och grundas på hur svårt det har varit att knyta fynden till en beskriven kontext. Grupp 1 utgörs av fynd möjliga att knyta till en bestämd utschaktad yta. I grupp 2 är fynden relaterade till rutnät och stick utan verbal beskrivning, medan det inom grupp 3 tillkommit en verbal beskrivning av sticken. I grupp 4 är fynden relaterade till specifika kontexter inom rutnät (tabell 1).

Dessa utgrävningar får anses utgöra ett representativt urval av det senaste seklets undersökningar, både vad avser spridning i tid, och som representanter för olika typer av undersökningsmetoder. Notera att exemplen framför allt rör arkeologiska undersökningar, med lundensisk terminologi sk. "intensiv-undersökningar". Schaktövervakningar och enskilda observationer finns alltså inte med i denna genomgång i någon större utsträckning, då de sällan genererar några större fyndmängder. För en närmare diskussion om schaktövervakningarnas begränsade värde se Larsson 1993, s 60, Larsson & Andrén 1994, s 13, Carelli & Lenntorp 1994, s 17.

Grupp 1

Till den första gruppen vill jag lägga fynden från kv. Thomander 22, 1905; kv. Gråbröder 17, 1908; kv. Apotekaren 5, 1910; Stortorget, 1954; samt kv. Färgaren 22, 1961, mera känd som Thule-grävningen.

Att klassificera Thule-materialet, som i sig representerar en brytning med en äldre tradition genom att vara den första egentliga utgrävningen i Lund, till denna grupp kan synas vara orättvist. Svårigheterna med att "komma in" i fältdokumentationen för att klarlägga fyndomständigheter är dock av sådan art att man utan månaders arbete är hänvisad till publikationen. Det är alltså omöjligt att företa en egen bedömning av källvärdet.

Transformator-grävningen har översiktligt bearbetats och publicerats av Christophersen 1980, och en omtolkning gjordes i samband med förnyade undersökningar på Stortorget 1993 (Eriksdotter 1994). Fynden från utgrävningen förefaller vara samlade av anläggningsarbetarna och sedan överlämnade till Blomqvist med uppgift om fyndomständighet. Den arkeologiska informationen är, utan överdrift, oprecis. För den aktuella skärvan (KM49326:85) är fyndomständigheterna "5,65-7,65 m från norr och 5,35-8,5 m från väst, mellan -250 och -280 från markytan".

Det som alltså är gemensam nämnare för denna grupp av utgrävningar är den stora svårigheten att lokalisera artefakternas lägen, samt i ännu större grad att finna en beskrivning av fyndomständigheten i fråga. Ritningsmaterialet är ofta begränsat, och sektionsritningarna utmärks oftast av stor schematisering. Sektioner som omfattar flera meters tjocklek uppvisar i regel endast tre-fyra lager som ligger mycket vågrätt.

<i>Inventariernr.</i>	<i>Utgrävning</i>	<i>Undersökningsår</i>
Grupp 1		
KM 15.243	Kv. Thomander 22	1905
KM 18.835	Kv. Gråbröder 17	1908
KM 20.346	Kv. Apotekaren 5	1910
KM 49.346	Stortorget (transformator-grävningen)	1954
KM 53.436	Kv. Färgaren 22 (Thule-grävningen)	1961
Grupp 2		
KM 57.135	Kv. S:t Botulf Ö (Stadshallen)	1964-65
KM 58.220	Kv. Murgrönan 4	1965
KM 59.126	Kv. Glambeck 4	1966
KM 62.892	Kv. Svartbröder 23	1971
KM 66.166	Kv. S:t Clemens 8 (PK-banken)	1974-75
Grupp 3		
KM 69.879	Kv. Repslagaren 1-7	1978
KM 70.361	Kv. Apotekaren 4	1979-80
KM 71.075	Kv. Färgaren 28	1981
KM 71.570	Kv. S:t Mårten 28	1981
KM 71.839	Kv. S:t Clemens 9 m fl	1982-84
KM 72.562	Kv. Galten 26	1984
Grupp 4		
KM 77.714	Kv. Myntet 3,4,5	1992
KM 78.367	Kv. S:t Mårten 25-26	1993

Tabell 1. Arkeologiska undersökningar i Lund med förekomst av tidig-glaserad keramik. Undersökningarna har indelats i fyra kvalitativa grupper.

I arkivmaterialet kan man ibland följa hela utvecklingen från enkla skisser till de slutliga renritningarna och se hur "lagerskiljena" blir alltmer vågräta för varje renritningssteg. Värdet av de äldre observationerna är framför allt att de finns överhuvudtaget. En uppmätning från 1910-talet är ett kulturhistoriskt värdefullt dokument i sig⁶. Givetvis finns det en gradskillnad mellan fynden från kv. Gråbröder som består av inköpta fynd (KM 18 835: diverse 2:-) utan närmare precisering, och de från Thule-grävningen som är tillvaratagna inom ett nivåangivet rutnät. Problemet med den sistnämnda grävningen är den fullständigt osystematiska röra av ritningar

som efterlämnats i arkivet, samt oklarheter om det gjorts en totalinsamling av fynd, eller vad som i yta, eller volym ej bevakats antikvariskt.

Grupp 2

Till nästa grupp kan föras sådana utgrävningar som har använt koordinat- och rutnät, nivå-angivelser i uträknade m.ö.h, en fyndlista som relaterar till de båda föregående fenomenen, samt möjlighet att lokalisera "rätt" ritning. Till denna grupp kan föras utgrävningarna i kv. S:t Botulf Ö, 1964-65, kv. Murgrönan 4, 1965, kv. Glambeck 4, 1966 samt kv. Svartbröder 23, 1971 och S:t Clemens 8, 1974-75, alias Pk-banksgrävningen.

Det visar sig vid en genomgång av fältdokumentationen att man dock endast i undantagsfall har dokumenterat själva kulturlagren i plan eller verbalt. Man har alltså grävt i stick, men ej angivit vad själva sticket bestod av. I de fall då några lager är dokumenterade utgörs de ofta av konstruktionsdetaljer, typ lergolv, bränd lera el. dyl, eller har en mycket vag beskrivning som exempelvis "kulturyttja", "kulturlager". Vad man dokumenterat är i stället spår och lämningar av konstruktioner. Trä- och stenkonstruktioner samt rejäla nedgrävningar, oftast brunnar, är mycket noggrant och estetiskt dokumenterade. Planritningarna består alltså av konstruktioner som "dyker upp" med 30 cm intervall (stick) med tomma ytor emellan sig. Mycket ofta är inte ens de "tomma" ytorna mellan konstruktionerna nivåangivna på planritningarna. Jag kommer nedan att exemplifiera mera i detalj hur det kan se ut.

Som första exempel kan anföras utgrävningarna i kv. Glambeck 4, 1966. En övergripande presentation av utgrävningen finns i Christophersen 1980, vari det framgår att det bara undersöktes 11,3 % av den utschaktade volymen kulturlager.

Från denna utgrävning (KM 59126) är sedan tidigare tre skärvor tidig-glaserad keramik identifierade (Mårtensson 1976). I fyndlistan är respektive fyndnummer relaterat till bänk (profilbänk), rutor samt nivå. Inga övriga fyndomständigheterna nämns i fyndlistan. I en översikt över bänk- och rutindelningen som finns i bearbetningspärmen kan vi se att skärvorna är funna i rutor som gränsar till varandra i utgrävningens fältets SÖ hörn. I stickfördelningslistan kan vi konstatera att en skärva är funnen i stick IV, medan de andra två är funna i stick VI. Däremot finns icke ett ord nedtecknat om vad sticken innehöll utöver artefakterna.

I vissa fall kan dock en närmare beskrivning av fyndomständigheten finnas i fyndlistan, som exempelvis "gödselgrop" (kv. Svartbröder KM 62892:1301) eller "flätverksbrunn 2" (kv. Murgrönan KM 58220:45) Hur det konkret kan se ut skall exemplifieras med utgrävningen i kv. Murgrönan 4, grundgrävning för Filadelfias bostadshus 1965.

Fyndlistan är här, liksom i det föregående exemplet, relaterad till stick och bänk, men någon grävningssdagbok eller liknande med bänkindelning har ej kunnat lokaliseras.

En sådan lista förekommer dock till de övriga grävningarna inom denna grupp som vi sett ovan med exemplet Glambeck. Ritningsmaterialet ger ett, för en nutida betraktare, skissartat intryck. Det förefaller som endast schaktbotten är ritad, och då enbart de tydliga konstruktionerna. Någon beskrivning av "jord" förekommer inte. Sådana uppgifter är tänkt att hämtas från sektionerna. Även dessa ritningar ger ett skissartat intryck, med ganska schablonmässigt tecknade lager och ej markerade lagerskiljen. Lagerbeskrivningarna är oerhört förenklade: "svämgyttja", "fyllning med kalkbruk", "sothorison" etc.

En översiktsplan som sammanställdes 1978 av Andrén, visar att endast en mindre del av den exploaterade ytan är "fingräv", medan resten är extensivt dokumenterad. Den fingrävda delen utgör ca 109 m² av totalt 952 m² utschaktad yta, vilket motsvarar ungefär 11,5 %. Av sektionsritningarna framgår det också att delar av den övre sekvensen inom det "finundersökta" området schaktats bort med maskin.

Det som finns dokumenterat från det "extensiva" området är, utöver några sektionsritningar, 10 brunnar och några större gropar.

Skärvan av tidig-glaserad keramik (KM 58220:45) är påträffad i flätverksbrunn 2 i det icke-finundersökta området. Fyndomständigheten består av tre stycken flätverksbrunnar. Brunn 1 är skuren av 2, som i sin tur är skuren av 3. Relationerna är antecknade på planritningen, tillsammans med uppgiften om att alla tre brunnarna hade skålförmig botten. Konstruktionerna är noggrant ritade i plan. Däremot finns inte med en bokstav nämnt vad fyllningarna, vare sig i nedgrävningen för brunnen eller i själva brunnskalet, bestod av. A priori kan man anta att det rör sig om sekundära fyllningar, men hur många? Antagandet att den aktuella skärvan har påträffats innanför brunnskalets begränsning beror förresten på att några andra fyndnr, (43 och 46), explicit är förda till "nedgrävning för brunn 2".

Brunnen i fråga är alltså ej relaterad till något annat än till de två andra brunnarna. Den eftersökta skärvan existerar följaktligen bara i-sig-själ, eftersom vi inte kan knyta varken den eller brunnarna till tid eller specifikt sammanhang. Östersjökeramik påträffades både i och utanför brunnskalet. Denna *formtyp* är bara grovt daterad till "tidig medeltid".

Även för den stora, och i många stycken viktiga utgrävningen i kv. S:t Clemens 8, alias PK-banksgrävningen, är dokumentationssituationen densamma, dvs kulturlager som ej utgör konstruktionselement är inte dokumenterade i plan eller verbalt. Vad gäller sektionsritningarna utmärks denna grupp ofta av frånvaron av verbala beskrivningar. Tilltron till det lokalt utvecklade skrafferings- och beteckningsschemat har varit mycket stor. När det gäller fyndmaterialet från denna grävning, så finns varken antal eller vikt uppgivet. Den exakt kvantiteten är av varje fyndtyp okänd.

Grupp två kan sammanfattas med att den stickgrävningsmetod som tillämpats

medfört att lager och lagerstrukturer endast kan återfinnas i sektionsritningarna och ej i plan. "Eftersom man i liten grad arbetade med samlade beskrivningar och redogörelser vid sidan av själva ritningen eller i de uppgifter om fynd och fyndsammansättningar som registrerades i fältloggaren, existerade inte så stora möjligheter till att kunna söka eventuella felkällor eller företa kontroller av dokumentationen" som Petersén lite diplomatiskt uttrycker det (Petersén 1990, s 49). Fyndomständigheten kan alltså aldrig klarläggas närmare än till vad ett spadsticks tjocklek motsvarar. Eftersom stickens "innehåll" inom denna grupp av undersökningar ej beskrivits verbalt, så "svävar" fynden bokstavligen i luften eller snarare i "kulturgyttjan"!

Svårigheten att klarlägga fyndomständigheten ökar av det faktum att sektionsritningarna, vilka var tänkta att utgöra stomme för den stratigrafiska analysen (Wahlöö 1976, s 15), mycket ofta saknar verbala beskrivningar,

Innan vi går vidare kan det vara av intresse att undersöka vilka möjligheter vi har att söka rekonstruera fyndomständigheterna i utgrävningarna från 1960- och 70-talen.

Som pilot-studie har jag använt den förundersökning som gjordes 1973 i kv. S:t Clemens 8. Ytan omfattade 5 x 2 m, som grävdes under tält under den andra halvan av november månad. Den sammanlagda kulturlagertjockleken uppgick till 3,5 m. Sektionsritning gjordes av alla fyra schaktväggarna. Det har därför varit möjligt att gå in och rekonstruera antalet lager och konstruktionsdetaljer i efterhand (Fältdokumentation i Kulturens A-arkiv, KM 66166).

Antalet efternumrerade *lager och konstruktionsdetaljer* uppgår till 140, varav 138 fanns på sektionsritningarna, medan två enbart återfanns på planritning (Grav 6). Av de 140 efternumrerade enheterna återfanns enbart 47, (33%) på planritningarna. Detta i och för sig inte särskilt imponerande tal, kan dessutom misstänkas vara högre än ett "förväntat genomsnitt", dels på grund av schaktets begränsade yta, och dels den stora andelen konstruktionsdetaljer i form av kyrkor och gravar.

Grupp 3

Gruppen kan sammanfattningsvis beskrivas som metodiskt likartad utgrävningarna i grupp 2, stick-grävning under hård kostnads- och tidspress. Fr. o m 1978-79 börjar man dock att på planerna verbalt beskriva även icke-konstruktioner, samt att till fältloggaren foga en beskrivning av det bortgrävda stickets innehåll. (ex: "sväm, kulturgyttja, slagg, träpinnar, lite gödsel, hasselnötter, träkol", KM 70361:1208) Så småningom (1990) utvecklades en separat blankett för innehållsbeskrivning av de enskilda sticken. Det är alltså ej frågan om någon lagerseparering eller kontextuellt tillvaratagande av de enskilda fynden. Fynden svävar alltså fortfarande i luften (eller rättare sagt i en allt mer differentierat beskriven kulturgyttja). Varje ruta/stick fungerar i viss mån autonomt. Möjligheten att rekonstruera stratigrafin för större delar av en utgrävd yta är helt beroende av med vilken noggrannhet stickbeskrivningarna gjorts. Möjligheten till en

noggrann beskrivning har i sin tur varit helt beroende under vilken tid- och kostnadspress undersökningen genomförts⁷. Under 1980-talet räknades ej mallen för kostnadsberäkningar upp, trots kraftig inflation (Larsson & Andréén 1994). Tidspresen ökade därmed flerfaldigt i samma takt som inflationen under denna period. Att detta inte gynnade undersökningskvalitet och noggrannhet säger sig självt. Andelen ”schaktningsövervakningar” ökade.

Inom denna grupp av undersökningar sker dock en succesiv utveckling mot en mera utförlig verbal beskrivning av sektionerna.

Grupp 4

Grupp 4 representeras i denna genomgång av utgrävningarna i kv. Myntet och S:t Mårten. Den bakomliggande tanken var att försöka tillämpa de undersökningsmetoder som tillämpats de senaste 20-25 åren vid stadsgrävningar annorstädes. De representerar dock ej något entydigt ”brott” med den äldre traditionen, utan får snarast betraktas som en övergångsperiod med en successiv förändring. Denna, allt jämnt fortgående ”läroperiod”, med en succesiv utveckling och utvärdering av kontext-registreringsblanketter, plandokumentation etc, innebär dock att dessa grävningar fortfarande kan vara ”knöliga” att ta sig in i. Kulturens organisation och kostnadsberäkningsmall har heller inte varit anpassad till de förändrade dokumentationsrutinerna, varför en fullödlig bearbetning ej varit möjlig. Fynden är dock omhändertagna, och registrerade kontextuellt, varför de förhoppningsvis är möjliga att lokalisera något mera precist i tid och rum.

Delsammanfattning

Eftersom det inte går att knyta fynden till specifika kontexter är det inte möjligt att bedöma deras deponeringsstatus. Dvs vi kan inte avgöra om de är påträffade in situ eller omlagrade en eller flera gånger. På det hela taget kan vi då inte ens närmare datera dem (se nedan om grovdatering). Att, på det sätt som hittills varit det gängse, försöka knyta alla fynd till konstruktioner blir inte heller särskilt fruktbart. Utan dokumentation och tolkning av konstruktionernas stratigrafiska relationer kommer de att i likhet med fynden att sväva i en ”tom rymd”, och bara existera i sig själva.

En preciserad fyndomständighet utgör alltså ett primärt *källkritiskt* krav för att överhuvudtaget kunna göra en bedömning av utsagovärdet. Som förhoppningsvis har framgått med viss övertydlighet av ovan gjorda genomgång är det alltså ej möjligt att klarlägga några preciserade fyndomständigheter i de äldre undersökningarna (grupp 1-3). Vad som synes vara en omedelbar fördel med en kontextuell dokumentationsmetod är att källkritiska bedömningar möjliggörs. Att det inte går att värdera de äldre undersökningarna källkritiskt innebär att de har ett lägre informationsvärde⁸. Man kan uttrycka det så att de lundensiska fynden till stor del har samma källvärde som *lösfynd*.

De ovan ställda översiktliga frågorna går alltså *icke* att besvara utifrån det tillgängliga materialet.

Nu är det ingen mening att gråta över spilld mjölk, men man kan heller inte fömeka att läget är problematiskt. Problemet förstoras dessutom ytterligare av det faktum att rapporter, dvs ingångar till fältdokumentationsmaterialet, nästan undantagslöst saknas.

Utän rapportering, bearbetning och utvärdering finns det egentligen ingenting hållbart att bygga utsagor på, och vi får en historieskrivning som bygger på *antaganden, tyckanden och diverse åsikter*. Kort sagt utsagor som lika gärna kan göras utan arkeologin. När nu forskning och uppdragsarkeologi skall knyts närmare (sic!) kan detta var ett nog så viktigt påpekande. Annars börjar man väl som vanligt i galen ända, utan att analysera vad som behövs för att möjliggöra arkeologisk forskning.

Att fömeka problemet, skönmåla eller leka struts i största allmänhet är ingen konstruktiv lösning. En diskussion och strategi för att komma till rätta med den lundensiska "back-logen" i syfte att realisera rå-data som håller för forskning måste till. Vi kan inte fortsätta med "stumheter som genom tiganget tvingar till tystnad" (Foucault 1980, s 25).

Metodens oförmåga att handskas med lämningens "realitet"

Stickgrävningsmetoden innebar, som vi sett, att man standardiserade de *fiktiva* stratigrafiska enheterna till en på förhand bestämd volym, utan hänsyn till *faktiska* stratigrafiska enheter, dvs utan hänsyn till lämningens "realitet". Volymerna utgjordes oftast av en kubikmeter, men kunde även omfatta den totala volymen kulturlager mellan befintlig markyta och undergrund, s k schaktningsövervakning. "The ability of certain excavational techniques to successfully construct an archaeological record is a product of the ability of these techniques to correspond to, the real structure of the archaeological deposits" (McLees m fl 1994:9).

Jag kommer inte här att återigen gå in på fornlämningen Lunds "realitet", utan nöjer mig med en enkel figur för att illustrera resonemanget (fig. 3). Lund är till följd av grundläggande topografiska förhållanden mycket komplicerad vad gäller stratigrafi. För närmare detaljer se Larsson 1994.

Det säger sig självt att en så formelartad registrerings- och dokumentationsmetod som den som tidigare tillämpades vid arkeologiska undersökningar i Lund begränsar antalet möjliga variabler, dvs att det innebär en *reduktion* av information. Reduktion är i och för sig ofrånkomlig i all beskrivning av yttrevärlden. Det är dock väsentligt att man klargjort för sig själv vad man gör, dvs att reduktionen görs, och att den görs utifrån en explicit klarlagd prioritering av vilken information som möjliggörs respektive omöjliggörs. Interaktion mellan teori och metod är alltså nödvändig, annars stagnerar arkeologin. Observationerna är ej teorineutrala, och teorierna är ej observa-

Fig. 3. Detaljerad utschaktningsskarta över Lunds centrala delar. Uppgifterna är hämtade från Kulturens stadarkeologiska arkiv, Lunds Gatukontors arkiv samt dokumentation gjord i samband med arkeologiska undersökningar. Efter Larsson in print.

tionsneutrala. Våra metoder är konceptuellt bestämda, "framed by the questions being asked" (McLees m fl 1994, s 9). Omvänt blir de frågor som är möjliga att ställa på likartat sätt låsta av metoden. Om man ej explicit klargjort detta för sig själv blir konsekvensen av ett sådant okritiskt förhållningssätt en ständig bekräftelse av den nyttjade undersökningsmetodens tillräcklighet, och en låsning vid en, av metoden konstruerad, uppfattning om platsens arkeologi utan hänsyn till dess "realitet". Detta beror på att undersökningsmetoden skapar, och förstärker, de aspekter/kategorier den behöver för att fungera. Det som metoden klarar av att definiera är det som påträffas och som dokumenteras, dvs finns till. De aspekter/kategorier som metoden inte klarar av att definiera diskrimineras och dokumenteras ej och kommer sålunda att icke finnas till.

I fallet Lund har den stick- och sektionsbaserade dokumentationsmetoden visat sig oförmögen att problematisera kulturlagren *i sig*, dvs lämningens "realitet". Själva bortgrävandet i stick var en utveckling av en grovarbetsmetod som tillämpades före den tid då grävmaskiner blev vanliga. Grävningsskiktmetoden var alltså inte arkeologiskt utvecklad i syfte att klarlägga några stratigrafiska förhållanden. Tillämpandet av metoden motiverades ursprungligen framför allt av ekonomiska faktorer, något som hade sin grund i att undersökningarna inom grupp 1 och 2 ägde rum före det att det fanns ett uttryckligt stöd i lagen för stadsarkeologiska undersökningar.

Grundtanken var att information om stratigrafin skulle hämtas från sektionsbänkar. Svårigheterna och problemen förknippade med att enbart använda sektionsritningar, om än aldrig så noggrant gjorda, som huvudsaklig informationskälla om en plats stratigrafi har varit kända och diskuterade sedan länge (Harris 1979, s 49ff och där anförd litteratur). Problemen verkar även ha uppmärksamrats lokalt, men några metodiska slutsatser tycks ej ha dragits (Wahlöö 1976, s 20). Jag skall här inte närmare gå in på de begränsningar som finns i denna metod, utan nöjer mig med att konstatera att metoden kräver tre praktiska betingelser för att fungera tillfredställande, nämligen:

- tätt mellan sektionsbänkar
- en förhållandevis okomplicerad stratigrafi med få stratigrafiska enheter
- ett minimalt antal negativa stratigrafiska enheter (nedgrävningar och avröjningar)

Förändras någon av ovanstående variabler blir det i stället en mycket komplicerad och svårarbetad metod. Metoden förutsätter alltså en okomplicerad stratigrafi med få stratigrafiska enheter, ett förhållande som ej förefaller att vara i överensstämmelse med foplämningen Lunds "realitet" (Larsson 1994).

Jag tänkte i det följande försöka visa hur metoden skapar de förutsättningar den behöver för att den skall fungera, i det här fallet en uppfattning av den lundensiska stratigrafin som bestående av "få" och "tjocka" lager med minimal omlagring.

Den sektionsbaserade dokumentationsmetoden, så som den kom att utnyttjas, bygger implicit på en idealistisk idealbild av "kultersedimentation". Enligt denna idealbild är det som återfinns det som funnits överhuvudtaget (Pompeii-syndromet). Negativa stratigrafiska enheter, post-depositionella ingrepp och processer (avröjningar och renhållning) blir i enlighet med metodens inneboende oförmåga inte definierade, dvs finns icke till. Den av metoden projicerade människobilden blir just den av somliga förfäktade av medeltidsmänniskan som vadande upp till knäna i orenlighet. Att framställa "den andre" som "smutsig" är ju ett gammalt beprövat sätt att distansera sig själv och markera avstånd.

Varför har då så lite tankemöda ägnats åt kulturlagren och att utvärdera metodens

lämplighet inom lundensisk arkeologi? Jag tror att det kan hänföras till den idealistiskt-typologiska traditionen:

Ögat och tanken söker det som formats *för* sin funktion, dvs det som är *skapat*, som alltså har erhållit sin form i enlighet med en idé eller ett syfte. Som exempel kan anföras artefakter och konstruktioner. Implicit är dessa fenomen möjliga att typologisera.

Motsatsen till dessa fenomen är de som tillkommit *genom* sin funktion, som alltså erhållit sin form genom funktionen. Dessa fenomen behöver ej föregås av en idé eller idealtyp. Som exempel kan anföras kulturlager i vid förståelse. Implicit är de svårare att typologisera, även om "Standardiserat beteckningsschema för sektionsritning" får betraktas som ett försök (Järpe m fl 1979).

Inom den lundensiska arkeologin har alltså funnits en uppdelning av lämningen där några fenomen betraktats som *kulturellt aktiva*, som *uttryck*. (Andrén 1989, s 43) Eller för att använda det av Andrén introducerade begreppet "manifesta" (Andrén 1985, s 10). Andra fenomen har å andra sidan i Andréns terminologi varit "latenta", kommit att betraktas som *kulturellt passiva*, dvs de har ansetts sakna egen inskriven mening och i behov av "någon form av tolkningsram, uppbyggd utifrån de manifesta spåren" (Andrén 1985, s 10)⁹.

Denna uppfattning om lämningen som uppdelad i aktiva, respektive passiva grupper har funnits inbyggd i metodens konceptuella ramverk. De lämningar som betraktats som passiva, dvs kulturlagren, har ej dokumenterats närmare. I det äldre dokumentationsmaterialet har alltså konstruktionerna, vilka betraktats som kulturellt aktiva, svävat i stick bestående av odefinierad "kulturgyttja". Kulturlagren har alltså enbart betraktats som ett medium för konstruktionerna att "flyta" i utan eget utsagovärde.

Det "kulturella uttrycket" i kulturlagren (och variationer i depositioner) har ej kunnat definieras i enlighet med en metod som på förhand diskriminerat dem som potentiellt kulturellt passiva. I den sektionsbaserade dokumentationsmetodens konceptuella ramverk har de enskilda lagrens mening reducerats till de tre typologiska idealtyperna avsatta, påförda och omrörda lager. Dessa beteckningar har dock nyttjats inom så vida och ospecificerade yttre begränsningar att de blivit delvis tömda på innehåll¹⁰.

Denna uppdelning och diskriminering begränsar givetvis våra möjligheter att tolka och förstå fömlämningen så som den dokumenterats i de äldre (orapporterade) undersökningarna.

Eftersom en "normal" stratigrafisk sekvens som bekant i regel innehåller färre antal konstruktioner än andra stratigrafiska enheter, försvårar en ensidig fokusering vid konstruktionerna förståelsen av den kronologiska aspekten. Dessutom finns även en rumslig aspekt av metodens begränsningar som försvårar våra tolkningar. Eftersom

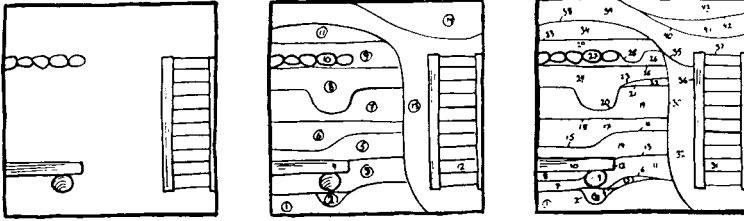

Fig. 4. En fiktiv sektionsritning avsedd att illustrera antalet variabler tillgängliga för tolkning vid olika dokumentationsmetoder. a) om enbart konstruktionerna dokumenterats erhålls 3 variabler, b) vid sektionsbaserad dokumentation av lager erhålls 14 variabler, medan det vid en kontextuell dokumentationsmetod med hänsyn tagen även till kontaktytor (interfaces), c) erhålls 43 variabler i detta exempel.

metoden sökt konstruktioner (ty det är detta som i egenskap av manifest lämning som kan och skall definieras) har det inneburit att områden som ansetts sakna dessa typer av fenomen prioriterats bort. Jag har i tidigare sammanhang visat hur områden av fowlämningen som ej gått att pressa in i denna av metoden konstruerade förföreställning definierats, och prioriterats bort till "extensiva" "undersökningsmetoder" (Larsson 1994). Som exempel kan anföras vad som antagits vara den medeltida stadens "ytterområden", respektive gårdsmiljöer. De företagna undersökningarna har kommit att koncentreras till ytor närmast gatorna (förväntat störst antal *huskonstruktioner*) och kyrkogårdar (förväntat stort antal *gravkonstruktioner*). Den kulturhistoriska förståelsen av det medeltida Lund vilar alltså på ett skevt urval av social-topografiska områden, där urvalet till syvende och sist bestämts av undersökningsmetodens oförmåga att hantera andra varianter av lämningen än konstruktioner (fig. 4).

Metodens inbyggda reduktionism har medfört att de lokala stratigrafiska förhållandena kommit att uppfattas som: a) så okomplicerade att de ej behövts undersökas närmare (dvs ett ifrågasättande av metoden har ej ansetts nödvändig); b) att de stratigrafiska sekvenserna varit bestående av "få" och "tjocka" lager, vilket tolkats som liktydigt med "få" händelser, respektive stabil aktivitet med få förändringar.

Det vill säga att en projektion utan förankring i lämningens "realitet" har åstadkommit. Den sålunda av undersökningsmetoden skapade uppfattningen att aktiviteten varit stabil och relativt händelsefattig har inneburit att man funnit sig i den ganska grova periodisering som presterats. Denna periodisering som vi kan kalla "det lokala treperiodsystemet". Det som återfinns närmast botten brukar hänföras till 1000-1100-tal, det som ligger överst refereras till sen- och eftermedeltid. Eftersom vi utifrån vår position i nutiden "vet" att det föreligger en "kvalitativ" skillnad mellan den äldsta

perioden, slutet på förhistorien, och den yngre inledning på den "moderna" tiden, behövs en transformationsperiod, högmedeltid, för att fylla luckan i det kronologiska A-B-C systemet, för att nu referera till den keramikindelning som finns.¹¹

Keramikindelningsschemat illustrerar det faktum att de studier och avhandlingar som gjorts rörande Lund har fått följa den periodisering som varit möjlig till följd av *den arkeologiska undersöknings- och dokumentationsmetoden*. Som ett av flera exempel kan anföras Axel Christophersens avhandling om ben- och hornhantverkets utveckling (Christophersen 1980).¹² Denna avhandling är tacksam att arbeta med på grund av Christophersens tydliggörande av sin kunskaps- och vetenskapsteoretiska position. Marxismens starka evolutionistism gör det inte direkt till någon överraskning att husfliten utvecklas till marknadsproduktion. Det som är intressant just i detta sammanhang är den *grova periodisering* av förändringen som Christophersen gör. Antalet evolutionistiska trappsteg, tre stycken, känns ganska få om man jämför med van der Leeuw's arbeten om hantverkets förändring från ungefär samma kunskapsteoretiska ståndpunkt under samma tidsperiod. Van der Leeuw opererar i sin modell med 6-7 "trappsteg" (van der Leeuw 1977, s 70f). Christophersen pekar dock själv ut det dåliga källäget som begränsande för arbetet (Christophersen 1980, s 132). De gjorda studierna har på så sätt kommit att ingå i de metodiska för-föreställningarna genom att bekräfta den *enda* bild som varit möjlig att erhålla med hjälp av den nyttjade undersökningsmetoden: "få" och "stabila" händelser, dvs i förlängningen en projicering av medeltiden i Lund som en relativt statisk period.

Avslutning

Jag har i denna artikel avhållit mig från att gå in på en annan av mina gamla käpphästar, nämligen fyndregistreringen.¹³ Problematiken inom denna verksamhet är dock besläktad med den som rör utgrävningsmetodik, något som jag berört tidigare i andra sammanhang.¹⁴

Sammanfattningsvis kan man alltså säga att vi står i en situation där antagligen mer än hälften av fowlämningen är försvunnen redan. Återstoden förefaller att stå och förmulna med okänd hastighet. Vårt kunskapsläge är i förhållande till antalet undersökningar klent, vi står med ett gigantiskt material som är obearbetat och otillgängligt för forskning. Större delen av materialet har relativt lågt källvärde, men någon fullständig och detaljerad utvärdering går inte att göra förrän materialet sorterats upp, dvs bearbetats och registrerats på ett adekvat sätt. För att nu inte bli utnämnd till "dyster-gök" på nationell nivå, skall jag skynda mig att tillägga att en sådan sortering och bearbetning är fullt möjlig att göra, det har exempel från Storbritannien visat med all önskvärd tydlighet. De logistiska problemen är stora, men fullt lösliga. En preliminär plan för hur ett sådant Sisyfosarbete skulle kunna läggas upp är under arbete. Frågan är om det finns något intresse av att denna bearbetning? Vem skall betala alla

de tio- och åter tio-tals miljoner som kommer att behövas för att skapa mening i det lundensiska arkeologiska materialet? Är det en lokal, regional, nationell eller internationell angelägenhet? Är det överhuvudtaget en angelägenhet?

Stefan Larsson har jobbat fem år som arkeolog på Kulturen i Lund och är nu projektanställd feltleder vid utgrävningarna vid Erkebispegården i Trondheim.

Noter

1. Gatukontorets ritningsarkiv över äldre vatten- och avlopps ledningar sträcker sig från 1890-talet och framåt, och har visat sig vara en kulturhistorisk guldgruva värd en självständig studie.
2. Endast 700 m² var svåra att lokalisera, men det berodde huvudsakligen på att Kulturen ej uppdaterat sina kartor över Lund sedan 1976.
3. Det faktum att seminariet hölls på Kulturen innebar dock inte att någon, för lunda-arkeologin ansvarig person deltog...
4. Att inte mera exploateringsgrävt material utnyttjats i avhandlingsarbete etc innebär också en risk för att avståndet mellan fältarkeologer och "skrivbordsarkeologer" ökar. Särskilt stor förefaller den risken att vara med den nya planerade löpande-band-forskarutbildningen som effektivt eliminerar varje tanke på att beforska "massmaterial". Risken är att det kommer att produceras forskare helt utan vana att arbeta med olika typer av fältdokumentation och därför ur stånd att företa de mest elementära grader av källkritik av dylikt material. Det säger sig självt att någon kritiska utvärdering av vår verksamhet inte direkt blir följden av ett sådant scenario.
5. Andréns klassificeringar är understundom något positiva. Ibland består skillnaden mellan enskild observation och övervakning bara av att det i det första fallet är en brunn som avritats, och i det andra fallet av att en brunn avritats men man har även lagt in schaktbegränsningarna på ritningen (C. Johansson muntl. medd.). Konsekvensen blir att andelen "övervakningar" kan tyckas hög och förstärka bilden av Lund som "väl undersökt".
6. Någon borde sätta sig och skriva om lunda-arkeologins, (denna ack så manliga verksamhet) "fäder", P.A. Olsson och Ragnar Blomqvist. Redan en stilhistorisk studie av deras ritningar är intressant, där de vågräta och arkitektskrafferade lagren kan röja funktionalismens tidsanda hos Blomqvist, medan hans föregångare P.A. Olsson (en i många sammanhang förbisedd person) uppenbarligen var ett barn av sekelskiftets jugend-stil med böljande, nästan floralt-dekorativt skrafferade sektionssritningar.
7. Den i inledningen refererade undersökningen stupade på svårigheterna med att rekonstruera stratigrafin. Problemet orsakades av de ofullständiga och schablonmässiga stickbeskrivningar som jag själv producerat under undersökningen.
8. Jag menar inte, upprepar INTE, att de SAKNAR informationsvärde.
9. Vad Andréns kan sägas ha gjort med sitt omdebatterade begreppspar är väl snarast att ha tydliggjort den implicita uppdelning som funnits.

10. Den ack så frestande diskussionen om uttryck i depositions mönstren, med eller utan konstruktionslämningar, skall jag ej gå närmare in på i detta sammanhang. Intressant är dock att i samma nummer av META 89:2, som André n undrar om spåren förskräcker, har Stig Welinder en liten klarsynt sak om studiet av depositions mönster. I övrigt se t ex Schiffer 1972, Sommer 1990, Roscam's 1992 eller Welinder 1992.
11. Hade medeltiden av historikerna delats upp i fyra istället för tre delar kan jag ge mig f-n på att metoden presterat ett fyr-periodsystem. Och att vi haft ett A-B-C-D keramiskindelningssystem.
12. Vald i sin egenskap att vara den enda avhandling hittills som behandlar ett renodlat lundensiskt material.
13. Så mycket novalucol har jag inte hemma att jag klarar av att skriva både om utgrävning metodiken och fyndregistrerings metodiken i samma artikel.
14. T ex i ett föredrag vid doktorand-dagarna i Skanör 1992.

Litteratur

- Andersson, H. 1976. Projektprogram. *RAÄ/SHM Rapport Medeltidsstaden 1*.
- Andersson, H. 1990. Sjuttiosex medeltidsstäder. *RAÄ/SHM Rapport Medeltidsstaden 73*.
- André n, A. 1980. Lund. *RAÄ/SHM Rapport Medeltidsstaden 26*.
- André n, A. 1985. *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. Nr 13.
- André n, A. Spåren förskräcker? *META 89:2*.
- Blomqvist, R. & Mårtensson A.W. 1963. *Thulegrävningen 1961*. Archaeologica Lundensia II.
- Broberg, B. Bevara kulturlager - Ja, nej eller vet ej. *Kulturmiljövård 5/92*.
- Broberg, B. Bevara kulturlager. *META 93:2*.
- Camus, A. 1987. *Myten om Sisyfos*.
- Carelli, P. & Lenntorp, K.-M. 1994. *Kv S:t Märten 25-26. Arkeologisk undersökning 1993*. Arkeologiska rapporter från Lund, nr 8.
- Carlsson, K. 1982. *Stratigrafi i Gamla Lödöse*. Lödöse - västsvensk medeltidsstad I:3.
- Christensen; Larsen; Larsson & Vince (in print). Early Glazed Ware from Medieval Denmark. *Medieval Ceramics vol 18*.
- Christophersen, A. 1980. *Håndverket i forandring. Studier i horn- og beinhåndverkets udvikling i Lund c:a 1000-1350*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. N°13.
- Eriksdotter, G. 1994. *Stortorget, Lund. Stratigrafisk berättelse*. Arkeologiska rapporter från Lund, nr 7.
- Eriksdotter, G. & Larsson, S. 1995. *Botulfsplatsen, Lund. Arkeologisk undersökning 1994*. Arkeologiska arkivrapporter från Lund, nr 7.
- Foucault, M. 1980. *Sexualitetens historia 1. Viljan att veta*.
- Harris, E. 1979. *Principles of Archaeological Stratigraphy*.

- Holmström, M. & Redin, L. Tankar efter ett seminarium. *META* 93:2.
- Järpe, A.; Redin, L. & Wahlöö, C. 1979. Standardiserat beteckningsschema för sektionsritning. *Fornvännen* 74.
- Johansson, C. 1993. *Söljgutare i kv Repslagaren i Lund. En materialbearbetning av metallverkstadslämningar från 1100-talet*. C-uppsats i Medeltidsarkeologi, Lunds universitet.
- Larsson, S. Arkeologi och vanmakt. *META* 92:1-2.
- Larsson, S. m fl. 1993. *Kv. Myntet nr. 3,4,5 Lund. Stratigrafisk rapport*. Arkeologiska rapporter från Lund, nr 3.
- Larsson, S. Lunda-arkeologin i ljuset av erfarenheterna från de senaste utgrävningarna. *META* 93:3-4.
- Larsson, S. (in print). Nedbrytningen av urbana kulturlager. En förstudie.
- Larsson, S. & Rudebeck, E. Arkeologin och makten över meningen. *META* 93:1.
- Larsson, S. & Andrén, A. 1994. *Underlag för planering och beslut rörande ingrepp i forn lämning nr. 73, Lunds stad*. Arkeologiska rapporter från Lund, nr 6.
- Larsson, S. & Lundberg, A. *Kv S:t Clemens 27, Lund. Arkeologisk förundersökning 1995*. Arkeologiska arkivrapporter från Lund, nr 9.
- van der Leeuw, S.E. 1977. Towards a study of the economics of pottery making. *Ex Horreo*. van Beek, B. L.; Brandt, R. W. & Groenman-van Waateringe, W. (eds.).
- Meschke, C. Kulturminneslagens egentliga innebörd. *META* 93:2.
- McLees, C.; Nordeide, S.W.; Petersén, A. & Saunders, T. The production of archaeological knowledge: The theory and method of urban excavation. *META* 94:2.
- Mårtensson, A.W. (red) 1976. *Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. En investering i arkeologi*. Archaeologica Lundensia VII.
- Mårtensson, A.W. 1976. Tidigmedeltida glaserad keramik. Mårtensson (red). *Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. En investering i arkeologi*. Archaeologica Lundensia VII.
- Nilsson, T. & Wahlöö, C. 1986. Bebyggelsehistorik 1000-1700. *Bevaringskommittén, Lunds stadskärna. Bevaringsprogram. Stadbildens framväxt. Råd vid ombyggnad*.
- Paasche, K. Den totale kontrollen, en utopi? eller jeg ser det men jeg liker det ikke! *META* 94:2.
- Petersén, A. 1990. *Bär alla vägar till Rom ? En jämförande studie av förhållandet mellan utgrävning och resultatpublicering*. 3-betygsuppsats i Medeltidsarkeologi, Lunds universitet.
- Roskams, S. Finds Context and Deposit status: a relational quality. Interpretation of Stratigraphy: A Review of the Art. *CLAU Archaeological report No:*

31 1992.

- Schiffer, M. 1977. Archaeological context and systemic context. *American Antiquity*, vol. 37 .
- Sommer, U. 1990. Dirt theory, or archaeological sites sen as rubbish heaps. *Journal of theoretical archaeology* 1.
- Toole, J.K. 1980. *A Confederacy of Dunces*.
- Wilde, O. 1990. *Dorian Grays porträtt*.
- Welinder, S. Arkeologi om människor med bokstäver men utan tvål. *META* 89:2.
- Welinder, S. 1992. *Människor och artefaktmönster*. Occasional Papers in Archaeology 5.
- Wahlöö, C. 1976. Stratigrafi och fasindelning. Mårtensson (red). *Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. En investering i arkeologi*. Archaeologica Lundensia VII.
- Yourcenar, M. 1953. *Kejsar Hadrianus minnen*.

Vad är marinarkeologi?

En studie av ideologiska och symbolistiska tendenser i svensk marinarkeologi - byggd på litteratur publicerad 1986-1990

Carl Olof Cederlund

Abstract

What is Underwater Archaeology? A study of ideological and symbolic tendencies within Swedish underwater archaeology - based on literature published during the years 1986-1990. The term "underwater archaeology" ("marinarkeologi") has been used in Sweden since the interwar period for archaeology carried out in maritime settings. Today the term has an official character. The aim with this paper is to describe what underwater archaeology stands for in an ideological sense, i.e. to decide what is beyond the official description. Several ideological tendencies can be identified, such as the "Viking ship syndrome", the technological impact, the ideology of the log-boat, the "Kogg syndrome" and the "Regal ship syndrome". The study shows that these popularist, well-established, traditional ideological currents totally dominate Nordic underwater archaeology. It is, therefore, very difficult to develop alternative opinions and to create an all-round theoretical and practical approach to underwater archaeology.

Begreppet marinarkeologi

Marinarkeologi som benämning på en viss typ av arkeologi synes först uppträda i Sverige under mellankrigstiden. Termen har sedan blivit allt vanligare som benämning på arkeologi inriktad på studiet av materiella lämningar vid, i, eller med anknytning till maritim miljö. Man kan säga att termen idag har erhållit en form av officiell karaktär som benämning för den ovannämnda formen av arkeologi. Som ett exempel kan jag hänvisa till dess användning i texten i de råd och anvisningar avseende kulturminneslagens bestämmelser om skeppsvrak som Riksantikvarieämbetet ger ut (Riksantikvarieämbetet, Kulturminneslagen, Skeppsvrak. Allmänna råd till 2 kap. lagen om om kulturminnen mm).

Flera forskare har definierat sin uppfattning om vad man vill innefatta i begreppet vetenskapligt sett. Det är emellertid inte detta som jag vill behandla här. Istället skall jag försöka beskriva vad marinarkeologi är uttryck för i ett ideologiskt perspektiv - med andra ord söka bestämma vad det är bortom det, som det synes vara.

Som humanistisk forskare ser man gärna sin egen verksamhet som något speciellt, som buren av särskilda värderingssystem. Egentligen förhåller det sig kanske istället

så att allmänna värderings- och symbolssystem har ett stort inflytande på humanistisk forskning. Låt oss studera arkeologisk, nämligen svensk, och i någon mån nordisk, marinarkeologi, ur ett sådant perspektiv.

Skepps-symbolik i den allmänna arkeologin

En mycket stor del av marinarkeologisk verksamhet, inklusive forskningen på området, är knuten till skeppsvrak och direkt eller indirekt till den skeppssymbolik, som representeras i dessa. Studier berörande skeppssymbolik har i och för sig bedrivits länge inom allmän, svensk arkeologi. Det är en tradition, som går tillbaka till 1800-talet. Den inrymmer t ex sådana ämnen som tolkningen av skeppsbilder i bronsålderns hållristningar eller skeppsbilder på gotländska bildstenar från yngre järnålder. Dessa två källor har i sin tur fått en framskjuten ställning som komparativt material inom skeppsarkeologin idag.

Vikingaskepps-syndromet och dess inflytande på svensk marinarkeologi

Vikingaskepps-syndromet, det vill säga den tradition som avser behandling och presentation av s k vikingaskepp, ges en stor roll inom svensk arkeologi och marinarkeologi - liksom allmänt i samhället. Det är en starkt ideologiskt betonad tradition utgående från Vikingen och Vikingaskeppet som en idealisering av heroiska element i den nordiska kulturens förflutna. Den har funnits sedan lång tid i vårt samhälle, på nationalistisk och konservativ grund. Vikingen är en symbol för manliga stordåd och manligt hjältemod - en förelöpare till senare heroiska figurer i nordisk ideologi, t ex kungens riddare under medeltiden, sjöhjältarna på kungens regalskepp under 1600-talet och djärva upptäcktsresande i nationens tjänst under senare tider (Cederlund 1994).

Vikingaskeppet ses ofta som ett tekniskt överlägset och formfulländat skepp, vikingens viktigaste redskap, med en stark symbolisk laddning, brukat i djärva hämadståg till fjärran stränder. Vikingaskepps-syndromet synes vara karaktäristiskt särskilt för dansk och norsk nationalistisk identitet. Det ideologiska intresset för vikingaskeppet och även för dess föregångare under järnåldern synes först ha realiserats i samband med utgrävningarna av de stora skeppen från förhistorisk tid och vikingatid i Danmark och Norge sedan 1800-talets senare del. Det har säkert funnits långt tidigare i andra former.

Det teknologiska inflytandet

En utpräglat positivistisk syn har tillämpats i de arkeologiska fartygsundersökningar, som utförts under 1800-talet och 1900-talet. Denna har i högsta grad upprätthållits av de senaste generationerna av skeppsarkeologer. Man framhåller eftertryckligt att det krävs att en ytterst grannlaga och avancerad skeppsarkeologisk dokumentationsteknik

för att lämningar av de farkoster som vikingarna seglat med skall kunna avge de högkvalitativa, skeppstekniska informationer (värden), som de förra anses rymma (se till exempel Crumlin-Pedersen 1977). Man kan fråga sig om inte den mycket noggranna och genomtänkta dokumentation i flera steg, som skeppsarkeologer anser att ett vrak efter ett sk vikingaskepp kräver, i sig kan ses som en symbolistisk värdering - en gård av vördnad inför vikingarnas tekniskt överlägsna skepp.

Det teknologiskt betonade synsättet, ägnat både undersökningar av dessa skeppslämningar och värderingen av dem som farkoster, kan som sagt följas tillbaka i tiden till tidigare undersökningar. Det tillämpades vid tidiga danska och norska skeppsundersökningar, liksom vid Kalmar-undersökningen på 1930-talet (se nedan). Man hittar den i en speciell form i tekniken för utgrävningen av båtgravarna vid Valsgårde i Uppland under mellankrigstiden. Dessa hör till det mest noggranna undersökningar, som gjorts i tidig, svensk arkeologi.

Det kanske, m h t de nämnda förhållandena, inte är någon tillfällighet att mycket av det skeppsarkeologiska arbetet i de nordiska länderna, inklusive Sverige, har utförts av personer med teknisk, alltså inte humanistisk utbildning och yrkesträning. Företrädare för den teknologiska yrkestraditionens tillämpning inom skeppsarkeologin är t ex skeppsbyggnadsingenjören Fredrik Johannesen i Norge, den man som rekonstruerade de norska vikingaskeppsfynden och flera andra, nordiska skeppsfynd under första hälften av seklet; Harald Åkerlund i Sverige, till yrket byggnadsritare, vilken under 1900-talets mitt utförde omfattande skeppsarkeologiska undersökningar i både i Sverige och Danmark; och skeppsbyggnadsingenjören Ole Crumlin-Pedersen i Danmark, som sedan ca 1960 svarat för rekonstruktionen av skeppen i Vikingaskeppshallen i Roskilde och flera andra sydsandinaviska skeppsfynd - genom att tillämpa skeppsteknologisk teori och praktik.

Det här förhållandet ger anledning att ställa frågan om den teknologiska inriktningen bara står att finna inom den nu skildrade delen av arkeologin - eller om det är en företeelse som finns i basen även för den allmänna arkeologin. Förhållandet kan jämföras med det stora intresse som sjöofficerare (vilka ju egentligen är tekniker till professionen) i tidigare generationer, liksom idag, riktat mot undersökningarna av vrak av sk regalskepp (se vidare nedan).

Ytterligare en följdfråga, som också får lämnas öppen här, eftersom den ligger utanför ämnet för denna studie, är vilket inflytande officerare har haft på den allmänna arkeologins utformning i dess tidigare skeden. Det är inte omöjligt att vi vid ett närmare betraktande skulle finna att landarkeologin tidigt stod under inflytande av armeofficerarens intressen och synsätt (de var ju t ex utbildade till att mäta och rita, vilket var en färdighet som passade mycket väl in i tillämpningen av inte minst de praktiska formerna för arkeologi).

Vikingaskepps-intresset i Sverige

Jag menar att man bör se den arkeologiska hanteringen av s k vikingaskepp som ett sätt att generera ideologiskt intresse för den symbolism, som står i centrum för begreppsförankring kring vikingen och hans skepp. Detta är självfallet någonting som också kan vara fallet i fråga om andra slag av arkeologiska "fynd" och annan arkeologisk begreppshantering.

I Sverige kan man se intresset för skeppslämningar från vikingatid, t ex de som påträffades vid Äskekärr vid Göta Älv på 1930-talet, eller de som lokaliserades under en stenspärri i Fotevikens mynning i Skåne på 1980-talet, som uttryck för motsvarande föreställningar som de danska och norska. Projektet kring Foteviken-fynden har under senare år utvecklats av en grupp med det i detta sammanhang tydligt profilerade namnet "Swedish Viking Exploration Group". Det forskningskoncept som kom till synes vid Foteviken-undersökningarna på 1980-talet avsåg ju egentligen utforskandet av den danska statens tidiga utveckling i detta område. Fynden lokaliserades också av danska skeppsforskare, specialiserade på s k vikingaskepp, och undersökningarna startades i nära samverkan med dessa (Bunte 1984). Vid sidan av arkeologisk bearbetning av vrak av s k vikingaskepp har det här ideologiska intresset även tagit sig andra marinarkeologiska former i Sverige, i tre andra forskningsrelaterade verksamheter, nämligen följande:

- Även om man, som i Sverige, inte har gjort så många fynd av lämningar av "äkta" vikingaskepp, så har man istället insett att det går att bygga nya sådana. Kopior kan ju mycket väl ges motsvarande symboliska uttryck som originalfartygen. Byggandet av skeppskopior har en speciell karaktär, som kan vara intressant ur ideologisk synvinkel. Det utförs nämligen ofta genom att lekmän engagerar sig i det praktiska arbetet. Detta står i motsats till t ex utgrävning och analys av 1000-åriga skepp, vilket i regel är en syssla enbart för experterna, de professionella skeppsarkeologerna, i vårt samhälle. Engagemanget från lekmännens sida kan tolkas som ett aktivt uttryck i samhället för de ideologiska intressen som diskuteras här.

Idag ser vi en våg av skeppskopiering i Sverige, särskilt inriktad på byggandet av vikingaskepps-kopior i olika former (Kitzler 1994). Det är inte alls realistiskt att sammanknyta denna trend med den allmänna utvecklingen av nationalistiska stämningar och engagemanget i samhället idag. Även i detta sammanhang kan man i flera fall spåra inflytanden från dansk skeppsforskning, specialiserad på vikingaskepp. Danska rådgivare, kunniga i byggandet av vikingaskepps-kopior, har inbjudits för att ge råd och anvisningar och för att övervaka byggandet av svenska skeppskopior (Kitzler 1994). Detta slag av sociala/ideologiska aktiviteter är mer utbredda och äldre i det danska och det norska samhället, där de utvecklats flitigt, än i det svenska.

- Studier i äldre navigationsteknik är en vetenskaplig verksamhet som i hög grad är koncentrerad på navigationen av s k vikingaskepp. De förra är ofta relaterade till praktiska studier av segelegenskaperna hos vikingaskepps-kopior. Också i detta fall finns det dansk-norska anknytningar, eftersom man där, särskilt under de senare årtiondena, har specialiserat sig starkt på studier i detta ämne.

- Med utgångspunkt i intresset för s k vikingaskepp har det i Sverige också vuxit fram ett intresse för utforskning av farkoster från senare perioder, byggda i motsvarande byggnadstradition som de förra, dvs i klinkbyggnadsteknik, och påträffade under liknande fyndförhållanden, dvs i jord eller i grunt vatten. Man ser då ofta de berömda arkeologiska fynden av s k vikingaskepp och den arkeologiska behandlingen av dessa - bärare av tunga ideologiska budskap som de är - som viktiga genombrottsprojekt. Arbetet med lämningar av strukturellt likartade, men yngre farkoster, kan och bör således planeras och genomföras på ett sätt, efterliknande de förra.

Kalmar- och Helgeandsholmen-utgrävningarna och dessas ideologiska attribuering

Två större skeppsarkeologiska utgrävningar berörande särskilt medeltida skeppsvrak har utförts i Sverige under 1900-talet. Båda har utförts i skuggan av kungliga palats - det i Kalmar och det i Stockholm. Det senare är förhållanden som man skulle kunna tolka som symbolistiska eller kontextuella.

Den förstnämnda utgrävningen, som omfattade tjugo fartygslämningar från medeltid och början av ny tid, tillkom i samband med att man under mellankrigstiden restaurerade slottet i Kalmar, för att rädda dess historiska interiörer och kulturhistoriska värden. Till detta hörde även omvårdnaden om slottets miljö, vilket kom att innefatta en torrläggning och rensning av Slotts fjärden i vilken de många fartygsfynden gjordes (Ohlsson 1951).

När Helgeandsholmen-utgrävningen tog form och gestalt i slutet av 1970-talet, var det den dittills största arkeologiska undersökningen i Sverige. Den fick successivt stor uppmärksamhet både i det arkeologiska samhället och, mycket tydligt, hos allmänheten. Utgrävningen utfördes i Stockholm, mellan kungliga slottet och Riksdagshuset (!), eftersom den var föranledd av ombyggnadsbehov i området framför det senare. Den innefattade bland annat utgrävning och dokumentation av tio fartygslämningar från medeltid och början av ny tid.

Utgrävningen var faktiskt, ur ideologisk synvinkel, en utgrävning av den svenska statens hjärta, så som det svenska samhället anses ha utvecklats sedan tidig medeltid. Utgrävningen innebar att arkeologerna inför en stor publiks ögon kunde kliva ned, steg för steg, på tidens steg, till den tid då Stockholm, Sveriges huvudstad, grundades. De

arkeologiska skeppslämningarna gavs hög prioritet som viktiga uttryck för det tidiga Stockholms maritima roll och betydelse.

Den svenska folkkulturens farkoster

Man kan urskilja ett tydligt samband mellan de arkeologiska undersökningarna av lämningar av båtar och fartyg och etnologiska studier av sentida allmogefarkoster. Exempel på sådana infallsvinklar återfinns under 1900-talet hos forskare som Gustaf Hallström, Ernst Klein, Philibert Humbla, Olof Hasslöf and Albert Eskeröd. De belyser i sina arbeten kring ämnet en annan facett i vår ideologiska identitet, nämligen den höga värderingen av den traditionella folkkulturen. Den förra innefattar som en del en uppskattning av den på pragmatiska, praktiska erfarenheter baserade synen på livets realiteter, så som detta antas förefinnas hos "folket". Är det möjligen dyrkare av "det ursprungliga" som rör sig på denna del av scenen?

En inriktning inom skeppsarkeologin poängterar ett exotiskt element i folkkulturen och bör nämnas särskilt i detta sammanhang. Det jag avser är intresset för fynd av farkoster på nordiskt område av vad jag skulle vilja kalla "etnografisk" karaktär. Det är särskilt tydligt i samband med studier av båtfynd, byggda med sk "syteknik", i Norden och i västra Ryssland och Baltikum. Denna forskartradition framträder genom arbeten av Hammarstedt och Hallström i början av seklet behandlande lapska båtfynd (Hammarstedt 1908 och Hallström 1909). Man finner även äldre uttryck för den, t ex i Carl Linnaeus beskrivning av byggnaden och bruket av samernas båtar, iakttaget och nedtecknat under hans resa i Lappland 1732 (Linné 1889).

Stockbåtens ideologi

Det finns ett stort antal stockbåts-fynd i svenska museer. De stockbåtar, som påträffats som arkeologiska fynd i Sverige har vanligen kunnat dateras till historisk tid, medan ett fåtal daterats till förhistorisk tid. De utgör en särskilt grupp inom det man brukar kalla skeppsarkeologin, både fysiskt, metodiskt och ideologiskt.

Den "vanliga" stockbåten är egentligen en primitiv typ av "allmogefarkost". Det har funnits ett uttalat intresse för den bl a hos hembygdsforskare, som sett den som uttryck för tidig, primitiv båtkultur i hembygden. Detta intresse manifesteras inte minst av de många stockbåtar, som insamlats och bevarats (ofta i ett dåligt skick) i hembygds-museer landet runt. Intresset för stockbåtar har med andra ord ofta varit knutet till ett starkt ideologiskt kraftfält, nämligen hembygdsintresset, kärleken till den egna hemtrakten och dess historia.

Det finns också samlingar av stockbåtar i centrala museer. Många av dessa har kommit in under 1800-talet. Stockbåtarna, både i hembygds- och centralmuseerna, saknar ofta uppgifter om ursprung och fyndomständigheter. I de få fall då svenska arkeologer eller marinarkeloger har varit intresserade av stockbåtar som arkeo-

logiska objekt har de använts för att stödja tolkningen av förhistoriska båttyper och förhistorisk båtbyggnadsteknik.

Det förhållandet att stockbåtar sällan har blivit föremål för god arkeologisk dokumentation kan ses som ett uttryck för en låg värdering av dem. Ett annat förhållande som pekar åt samma håll är det faktum att få vetenskapliga analyser, baserade på studier av stockbåtar, har utförts eller publicerats. Sett mot den bakgrund, som nu har tecknats, framstår det som symptomatiskt att bara två små uppsatser om stockbåtar har publicerats i Sverige under den period (1986-1990), vars marinarknologiska litteratur utgör underlag för denna studie.

Kogg-syndromet

Också ett annat marinarknologiskt fenomen tycks vara ett starkt symbolistiskt uttryck. Det är den så kallade koggen eller koggskeppet, som enligt historiska källor användes av det hanseatiska förbundets köpmän och sjöfarare under flera hundra år i nordiska vatten med början i tidig medeltid. Ett huvudargument för skeppstypens historiska betydelse är att den skall ha spelat en avgörande roll i den medeltida sjöfarten i norra och västra Europa under lång tid. Det senare skall ha berott på att den överträffat andra typer av skepp under samma tid, beroende på sin stora lastförmåga och effektiva konstruktion.

Den höga värderingen av koggskepp och vrak av sådana inom marinarknologin synes ha sina rötter i den starkt ideologiskt färgade historieskrivningen inom tysk kultur under 1800-talet och senare. Denna historieskrivning framhäver hansans historiska (och ideologiska) storhet, något som bland annat ges form i en hög värdering av den skeppstyp, som redan under medeltid var dess emblem, nämligen på de hanseatiska hamnstädernas sigill. Tidigare generationers svenska historieböcker för skolan var starkt påverkade av germansk kultur i olika avseenden. I dessa framhålls hansans och dess koggars historiska betydelse under medeltiden, både internationellt och i Sverige. Dessa föreställningar är alltså djupt förankrade i det historiska medvetandet hos många svenskar idag. Detta kan ses som en väsentlig del i den höga värderingen av vraken efter koggar inom svensk marinarknologi. Föreställningarna har motsvarigheter i andra nordeuropeiska samhällen.

Regalskepps-syndromet

Vi har inga svårigheter att fortsätta att följa skeppssymbolikens inflytande på marinarknologin. Över hela världen har man bevarat och visar upp gamla örlogs- eller krigsskepp av varierande ålder. De förekommer både som bevarade skepp, som vrak, och i form av rekonstruerade kopior av de ursprungliga fartygen. Det är inte svårt att se att dessa skepp utgör symboler för styrkan och storheten i den nation som byggt dem

och brukat dem. Skeppen symboliserar nationell identitet och framgångsanda under kritiska perioder i nationens tillvaro, ofta krigssituationer.

Idag dominerar den scen på vilken dessa symboler visas i Sverige av vraken av två så kallade "regalskepp", nämligen av skeppen *Vasa* och *Kronan*, vilka bägge är tydliga nationella symboler. Regalskepp var egentligen benämningen på örlogsfartyg av den största klassen i svenska flottan under första hälften av 1600-talet. Idag är det ofta den allmänna benämningen på de örlogsskepp som uppmärksammas som vrak av nationalistiska skäl. De symbolistiska föreställningarna kring de ovan nämnda och andra "regalskepp" är mycket äldre än de projekt inom vilka verksamheten drivs idag. Dykeri- och bärgningsverksamhet inriktad på vrak av sådana skepp, vilken verksamhet utgör ett viktigt förspel till svensk marinarkologi, inleddes i mitten av 1800-talet. Ideologin bakom detta kan spåras betydligt längre tillbaka i tiden (Cederlund 1994).

Det litteraturstudium, som denna presentation utgår från, visar att "regalskeppsämnet" tilldragit sig störst intresse av dem, som här behandlas. Ämnet har genererat den största delen publicerade artiklar och böcker. *Vasa*- och *Kronan*-projekten är i hög grad i centrum för intresset. De publikationer, som utgivits, har ofta en mer allmänt hållen eller populärvetenskaplig prägel. De berör framför allt några lätt definierbara ämnen, nämligen: allmän information t ex i samband med marknadsföring av projekten, inte sällan på främmande språk för turister; bidrag, som syftar till att presentera och förklara kulturhistoria och arkeologi kring skeppen; museologiska ämnen, under den studerade tidsperioden framförallt sådana som berör planeringen och byggandet av Vasamuseet i Stockholm; och texter som koncentrerar sig på det ideologiska budskapet. Vetenskapliga analyser inom detta fält spänner över ett stort spektrum av ämnen från sjökrigshistoria till konsthistoria. Några artiklar handlar också om undersökningar och studier av vrak av andra "regalskepp" i svenska vatten än de två ovannämnda.

Eftersom jag har varit engagerad i ett regalskepps-projekt, nämligen *Vasa*-projektet, i mer än 30 år, har jag på nära håll kunnat jämföra värderingarna kring detta med andra inom det marinarkologiska fältet. Man betraktar vanligen *Vasa* som ett särskilt högt värderat objekt, beroende på dess starka symboliska kraft. Andra arkeologiska vrakfynd har ofta beskrivits genom att värderas och relateras i förhållande till *Vasa*. Vanliga var t ex rubriker i dagspressen på 1960-talet, när något annat gammalt skeppsvrak påträffats, som: "Spännande vrakfynd .... X-stad har nu fått sitt eget *Vasa*". Den följande artikeltextern beskriver sedan det nya vrakfyndet, inte sällan också genom att relatera det till *Vasa* mer ingående.

Värderingsmässigt betraktas *Vasa* som "kungens skepp", följaktligen är det också kungen bland skepp. Man har vad jag känner till inte brytt sig om att värdera det i förhållande till andra slag av marinarkologiska lämningar eller objekt över huvudtaget, än just gamla skeppsvrak. De andra slagen av lämningar tycks befinna sig i en helt

annan klass, kanske beroende på att de inte faller inom den kategori som attribueras med skeppssymboliska värden.

Man kan mycket väl definiera föreställningarna kring Vikingaskeppet och Regalskeppet som konservativa uttryck i samhället. Båda uttrycker på flera sätt samband med och ideologiskt stöd för maktstrukturer, som funnits länge i samhällets centrum, och som fortfarande är mycket aktiva där. Man skulle kanske i detta sammanhang även kunna tala om dessa skeppssymboler som uttryck för en "konservativ humanism" eller "humanistisk konservatism", eftersom symbolismen framförs i nära kontakt med ett uppriktigt, humanistiskt intresse. Det är ägnat framförallt den del av "vår historia", dvs västerlandets eller den nordiska kulturens historia, som utgör våra "stora perioder", t ex den antika världens historia, den så kallade vikingatiden, eller den svenska så kallade stormaktstiden.

Handelssjöfartens arkeologi

Svensk marinarkologi innehåller ytterligare skeppssymbolistiska facetter. De många vraken av gamla handelsfartyg, framförallt de från ny tid, som finns bevarade under vatten, framförallt i Östersjön, har i Sverige mycket sent fått ett arkeologiskt värde. Under 1950-talet, i samband med utvecklingen av sportdykningen vid svenska kuster, började dessa lämningar att komma i intressefokus, framförallt som mål för dem som ville bärga fynd från gamla vrak. Lätta dykare lokaliserade allt flera sådana vrak och började bärga delar av last och utrustning, eller delar av själva fartygen, som souvenirer eller för att sälja objekten på antikmarknaden.

Dessa sportdykarintressen rymmer ett drag av sportmannaskap och upptäckaranda så som detta kommer till uttryck hos dykarna i deras roller som de första besökarna på vrakplatserna i undervattensvärlden. Intresset färgades och färgas också av ett skatt-sökarintresse som hade goda förutsättningar att utvecklas på de stora vraken med deras många, lätt gripbara lösfynd. Den senare attityden till dessa vrak finns kvar ännu, även om ett lagskydd infördes på 1960-talet, vilket åtminstone formellt skall hindra att de utsätts för plundring eller annan åverkan.

Sport- och fritidsdykare har vidmakthållit sitt intresse för handelsfartygsvraken. De senare lokaliserar och rapporteras i hög utsträckning till "experterna" genom just sport- och fritidsdykare. Vetenskapligt arbete, som har utvecklats på sådana arkeologiska lämningar, har ofta utförts i samverkan med samma dykare. Ännu idag är de flesta aktiviteterna kring dessa lämningar, inkl. den förstörelse de utsätts för, baserad i sport- och fritidsdykarsamhället. Vraken efter gamla handelsfartyg är förmodligen de mest populära dykmålen hos de 10000-tals svenska lekmanndykarna vid svenska Östersjöskusten.

Skeppsbärgning som symbolisk handling

En stor del av de marinarkeologiska objekten är belägna under vattenytan. Detta ger dem en särskild egenskap såsom tillhöriga en fördold, okänd del av tillvaron, något som bland annat ger dem en "hemlig" karaktär. Samma förhållande skapar särskilda villkor för våra möjligheter att uppfatta samma lämningar. De är fördolda för allmänheten, och måste alltså förklaras av "experterna" (som därmed ges en shamanistisk roll), eller bärgas till ytan. Bärgningen av ett gammalt skepp eller skeppsvrak ses ofta som en symbolisk akt, inte minst av dem som utför den (och som ofta genom bärgarrollen attribueras shamanistiska egenskaper). Bärgningen kan ses som en återuppståndelse-akt för den symbolism som skeppet bär med sig. Olika skepp rymmer som vi sett olika slag av symbolism. Långt ifrån alla gamla skepp eller skeppsvrak anses värda den återuppståndelse som en bärgning innebär.

Marinarkeologin och de kommersiella intressena

Ett värderingssystem med djupa rötter i tiden har haft ett starkt inflytande på utvecklingen av marinarkeologin. Vårt intresse för gamla, sjunkna skepp har i stor utsträckning utgått från de kommersiella intressen, som länge existerat för bärgning av last och annat efter förlisningar. Detta var en verksamhet som kunde ge stora förtjänster (vilket den fortfarande kan) - och som man utvecklade stor skicklighet, och en för tiden avancerad teknologi, för att kunna genomföra.

Med tiden uppstod även en form av antikvitetsintresse i samband med bärgningar på skepp. Man kunde ju tjäna pengar även på att bärga *gamla* saker från *gamla* skepp. De kunde säljas till samlare eller till museer. Denna nisch började exploateras, när den tunga dykardräkten tagits i bruk vid 1800-talets mitt. Formerna för detta förändrades steg för steg under påverkan av de antikvariska intressenas ökande inflytande - det är fråga om en process under mer än hundra år i Sverige - för att utmynna i det vi kallar marinarkeologi idag. Marinarkeologin finner alltså en väsentlig del av sitt ursprung i en motpol värderingsmässigt sett - nämligen kommersiell vrakbärgning och vrakplundring.

Sponsring av skeppsvraks-projekt: några exempel

I stort sett alla projekt, inriktade på att bärga eller ta upp fynd och delar från gamla skeppsvrak, utgår från enskildas, grupper eller organisationers intresse för saken. De är som regel resultatet av deras initiativ för att förverkliga det mål man uppsatt. Det är mycket sällsynt att sådana initiativ uppstår och utvecklas inom den etablerade kulturvårdens ram, även om den kan stödjas därifrån. Inte sällan skapar man för sådana projekt en ledning, t ex i form av en stiftelse, vars exekutiva del i samverkan med kulturvård och museiväsende realiserar de engagerades intressen. Stiftelsen verkar också för projektets finansiering, eftersom medel till projekt av det här slaget mycket

sällan bekostas av befintliga anslag för museiväsende eller kulturvård. De flesta vrakprojekt skapar således en egen finansiell bas för verksamheten. I de olika slag av medelinsamling, som utvecklas, spelar ofta bidrag från det privata näringslivet en viktig roll. Som gengäld kan det senare användas den skeppssymbolism som genereras av projektet för att stödja marknadsförings- eller annonskampanjer.

I ett senare skede övergår skeppsvrak-projekt i Sverige ofta till att bli "institutionaliserade" uttryck för skeppssymbolism, genom att bilda eller integreras i statliga eller kommunala museer.

Detta har t ex varit fallet med *Vasa-projektet*. Detta stöddes inledningsvis av en särskilt organiserad stiftelse med representanter från flera parter, bland andra staten, vilken gavs benämningen Wasanämnden. Denna stiftelse stöddes välvilligt av donationer från näringslivet och från andra sponsorer. En framträdande part både i det praktiska arbetet inom projektet och vad gällde ideellt och administrativt stöd var den svenska marinen. Denna bidrog på många sätt till projektets förverkligande och genomförande, något som utan större tvekan kan förklaras genom skeppets symbolvärde för flottan. Tre år efter Vasas bärgning överfördes Vasaprojektet till staten (fartyget var ju ursprungligen ett av statens skepp) genom att det inleddes i statens sjöhistoriska museums organisation (Claus 1986). Idag har man återgått till en självfinansierad verksamhetsform i vilken Vasa-museet skall stå för sina egna kostnader genom intäkter från besökare, och andra inkomster.

Som ett annat exempel på sponsring av skeppsprojekt av marinarkeologiskt slag kan det projekt tjäna, som under 1980-talet utvecklades kring den svenska *ostindiefararen "Göteborg"* (förlist i Göteborgs hamn vid mitten av 1700-talet efter en resa till Kina). Verksamheten inom detta projekt har i hög grad varit inriktad på att marknadsföra staden Göteborg av idag, dess industri, näringsliv och kultur. Utgrävningsarbetet stöddes ekonomiskt genom donationer från bl a stadens näringsliv. Därmed gavs företagen möjlighet att annonsera sig och sin verksamhet på olika sätt i anslutning till utgrävningsplatsen och de marinarkeologiska undersökningarna av det som var kvar av det stora skeppet.

Ostindiefararen "Göteborg" kan som ideologiskt fenomen mycket väl ses som ett det privata näringslivets "regalskepp". Skeppet var inte något av de vanliga handelsfartygen i det dåtida Sverige. Det tillhörde den största klassen av fartyg i den svenska handelsflottan under 1700-talet, och var kraftigt bestyckat. Det tillhörde det svenska Ostindiska Kompaniet. Detta företag beskrevs i samband med projektets marknadsföring som ägt och utvecklat av toppskiktet inom den svenska, kommersiella världen på 1700-talet. Kompaniet skildras som en starkt stimulerande faktor för svenskt näringsliv överhuvud för tvåhundraftio år sedan. Genom dess verksamhet kunde näringslivets olika företrädare vinna rikedom och välstånd i så hög grad att stora

summor kunde investeras också i andra delar av den dåtida, svenska ekonomin (Weibull 1990).

Skeppet och vraket efter det blev en symbol för de ledande samhällsklassernas välgörande inflytande på samhället, inte minst genom de förras investeringsvilja. Det blev också en symbol för lockande glamorös och äventyrsbetonad handel med fjärran land - nämligen den till det okända och mystiska Kina.

Ett annat skeppsvrak synes uttrycka ännu en typ av samhällsrelaterad symbolik, nämligen det efter *hjulångfartyget E. Nordevall*. Fartyget byggdes och sjösattes år 1837 som ett av de första ångfartygen på Göta kanal. Fartyget återfanns 1980 stående på botten på stort djup i Vättern. Där hade det vilat alltsedan förlisningen i juni 1856. Det projekt, som utvecklades under 1980-talet kring detta fartyg - tillhörigt den "första generationen" ångfartyg i Sverige - har inriktats på att planera och förbereda för en bärgning av det för konservering och utställande i Motala vid Göta kanal.

Det ideologiska budskap, som projektet förmedlat och förmedlar, synes skilja sig från de i de tidigare exemplen. Skeppet ses ofta idag som en symbol för det tidiga 1800-talets Sverige, den tid då demokratins grund lades, liksom grunden för den moderna teknologin, industrin och nydanande kommunikationssystem (Hjulångaren "E. Nord- evall". Väl bevarad, värd att bärgas).

De undersökningar av fartyget, som utfördes under 1980-talet, startades och genomfördes under ledning av Göta Kanalbolaget i samverkan med flera vetenskapliga instanser. Projektet har sedan 1990 legat under länsstyrelsen i Östergötland, som också verkat för en detaljerad planering och kostnadsberäkning för bärgningen. En motion har inlämnats till riksdagen av samtliga riksdagsmän i Östergötland med en begäran om att förutsättningarna för en bärgning av skeppet närmare prövas. De engagement som framträder kring projektet ger intrycket av att det hittills inte minst speglar ett engagement från "officiella" parter i samhället, förutom Göta Kanalbolaget t ex länsstyrelse och riksdagsrepresentanter. Det kan tyda på att skeppet har en ideologisk bas i denna samhällssektor. Är det för långsökt att relatera detta till den svenska statens och riksdagens mycket stora engagement i byggandet av Göta kanal under 1800-talets första årtionden - det transportsystem för vilket E. Nordevall konstruerades och byggdes?

Farledsarkeologisk forskning

En särskild grupp av marinarkeologiskt orienterade arbeten kretsar kring studiet av medeltida sjöleder längs svenska och finska kusten. Forskningen inom detta ämne idag utgår främst från ett dokument, ingående i en medeltida, dansk skriftsamling med namnet Kung Valdemars Jordabok. Det förra ärtroligen tillkommet i Danmark under 1200-talet och redovisar kortfattat ledsträckningar längs bland annat svenska ostkusten.

Flera generationer av forskare har sysslat med uttolkningen av det medeltida

dokumentet. Intresset för det här ämnet uppvisar ett helt spektrum av ideologiska strömningar genom tiden. Kung Valdemars Jordabok och den däri ingående sjöledsbeskrivningen påträffades och inköptes av en svensk adelsman och forskare, Johan Gabriel Sparwenfelt, i Köpenhamn på 1680-talet. Sparwenfelt var utskickad av den svenska kronan för att spåra upp och köpa in "götiske monumenter", dokument och böcker, som kunde utveckla den svenska nationens bild av sin egen historia. Han verkade kort sagt och med andra ord för att bygga upp den etnocentriska, svenska historiebild som fick fast form under 1600-talet, och som syftade till att ge den expanderande svenska staten en tillbörligt betydelsefull, historisk bakgrund.

Forskningsresanden - en av de svenska hjältarna

Intresset för Kung Valdemars Jordabok återkom under 1700-talet och senare. De svenska forskare som under senare delen av 1700-talet studerade Jordaboken och dess sjöledsbeskrivning hade en motsvarande roll som Sparwenfelt. Deras på främst gamla medeltida handlingar inriktade historieforskning syftade även den till att bygga upp en svensk, nationellt betonad, historiesyn.

Sparwenfelt är en tidig svensk forskningsresande. Som sådan är han en bland många med samma roll, som utgått från Sverige, och som fått en speciell betydelse i vårt samhälle och i vår historieskrivning. Till denna skara hör tex botanikern Linné och hans resande lärjungar, liksom ett århundrade senare etnografen och arkeologen Hjalmar Stolpe, en av deltagarna i örlogsfregatten Vanadis världsomsegling 1883-85; dit hör även geografer som Adolf Erik Nordenskjöld och andra. Under 1900-talet kan man nämna geografen Sven Hedin som en framträdande representant för samma grupp. Dessa gestalter har inte sällan i vår historieskrivning fått rollen som svenska hjältar, balda utforskare av det okända i vikingarnas efterföljd.

Den första vetenskapligt inriktade presentationen av den medeltida sjöledsbeskrivningen, av geografen E. W. Dahlgren, publicerades på 1890-talet i "Periplus", redigerad av just Nordenskjöld, den upptäcksresande som först i världen seglade genom nordostpassagen. Detta är en man som gav landet ära och berömmelse genom sina djärva upptäcktsfärder. De gjordes i namn av nationen och dess etablissement, vilket han tillhörde. Intresset för den medeltida sjöledsbeskrivningen, och utforskningen av den vid det sista sekelskiftet hörde hemma i en omfattande geografisk och kartografisk forskning, som utvecklades i flera länder, bl a i Sverige, vid denna tid. Detta ägde rum under en period av stark nationalism i det svenska samhället.

I studiet av detta farledshistoriska och så småningom även -arkeologiska ämne kan man se ett intresse för tidiga sjöfärder och sjöfart, och för dessa verksamheters utöware. Det ligger därför nära till hands att samma ämne drog till sig intresse från 1900-talets fritidsseglares sida. Viktiga bidrag till forskningen kring ämnet har nämligen gjorts av sport- och fritidsseglare. Det är delvis tack vare dessas intresse för sina egna föregångarna

re på kusten, som ämnet har hållits levande under 1900-talet (Cederlund under tryckning).

Det är inte svårt att också se ett samband mellan vårt intresse för lämningar av medeltida fartyg, som jag nyss berörde, och det nu behandlade intresset för medeltida sjöleder och sjöfart.

Skärgårdsnaturen, havet och den svenska nationalismen

Under 1900-talet har även andra forskarintressen trätt in i detta ämnes behandling. Flera av de viktiga bidragen har utförts av forskare, representerande skilda humanistiska vetenskaper, vilka haft en personlig förankring och ett personligt intresse i den kustbygd som sjöledsbeskrivningen passerar. Framträdande platser som utforskare av leden och dess topografiska förhållanden har som sagt också seglare haft under 1900-talet. Till dessa kategorier forskare har under senare tid även marinarkeloger och kustarkeloger slutit sig, med ett särskilt intresse för de arkeologiska aspekterna på ämnet.

I början av 1990-talet inleddes planeringen av en segelled för dagens fritidsseglare längs de medeltida ledsträckningarna som de beskrivs i Kung Valdemars Jordabok. Detta utfördes i en samverkan mellan flera kulturvårds- och turistorganisationer. Denna nutida led har döpts till "Kung Valdemars Segelled", för att därmed anknyta till den danske kungen Valdemar II ur vars jordabok den ursprungliga ledbeskrivningen hämtats. Inom denna nutida leds ram skall fritidseglare och skärgårdsentusiaster kunna studera sjöfartshistoriska och andra förhållanden, miljöer och lämningar, med hjälp av skyltning, kartor och skrifter på och om de platser som nämns i det gamla dokumentet.

I detta friluftslivs-projekt intar statliga och andra organisationer som Riksantikvarieämbetet, flera länsstyrelser och Svenska Turistföreningen centrala positioner. Samtidigt kan vi urskilja att projektidén också bärs av ett brett förankrat intresse, som jag tolkar som den svenska kärleken till havet och kusten, och naturen och miljön där.

Den svenska känslan för att leva och segla i skärgård kan omfattas av alla dem det lyster, kravlöst och som ett värde i sig. Det är inte frågan om uttryck för det slags ideologi som har inpräntats av överheten för att skapa respekt och underkastelse. Det är långt från den typ av ideologi, som kräver att du föraktar dem som synes vara främmande. Denna del i vår nationalism är istället i grunden demokratisk. Denna kärlek eller längtan till hav, kust och båt har tagit och tar sig många uttryck - i vår musik och vår sång (tänk på Taube), i vår litteratur (tänk på August Strindbergs och många andra författares skärgårdsskildringar) och i vår konst (skärgårdskonstnärerna är så många att det är svårt att nämna någon särskild; men varför inte Anders Zorn och Roland Svensson), och till slut i vårt mångsidiga fritids- och friluftsliv vid Sveriges milslånga kuster (Cederlund under tryckning).

Tomrummet i svensk marinarkeologi

Det är med förvåning jag kan konstatera att ungefär här upphör det som kallas marinarkeologi att existera som allmänintresse, vetenskap, och kulturvård i Sverige. Detta har den innebörden att vi genom vår varseblivningsförmågas begränsning, bland annat dess beroende av dominerande värderingssystem, har passerat förbi, ännu inte blivit varse eller struntat i ett gigantiskt arkeologiskt material beläget under vatten. Det jag talar om är lämningar av olika slag, av hög ålder och stor utsträckning i äldre samhälle. De svenska vattnen rymmer nämligen lämningar av genom transgression översvämmade boplatser, kulturlager utanför tidigare strandbosättningar, lämningar av broar, vad, fasta fisken, gamla transport- och kommunikationssystem över land och vatten, försvarsanläggningar av hög ålder etc., etc.

Det är min uppfattning att en kartläggning och utforskning av dessa hittills utforskade lämningar på ett väsentligt sätt skulle fördjupa och förnya vår insikt om vårt samhälle och vår kultur. Dessa finns inte alls bara längs kusterna där dagens dykning framförallt äger rum, utan i hög grad också i vårt inlandslandskap. Det finns 90000 sjöar och tusentals mil rinnande vatten i vårt land under vars yta man hittills knappt har utfört några arkeologiska studier överhuvudtaget.

Lämningar av ”byggnadsverk” under vatten

Av dessa hittills nästan helt utforskade marinarkeologiska lämningar är den grupp, som har utgjorts av olika slag av anläggningar, antingen byggda på botten under vatten eller på land som översvämmats genom transgression, en av de största och mest mångsidiga. I den litteratur, som jag studerar här är det två sådana som varit i intressefokus och som kan tjäna som exempel på vad jag menar.

Sjöfästningen Bulverket i Tingstäde Träsk på Gotland har en ställning som ”klassisk”, arkeologisk lokal i svensk och gotländsk arkeologi. Som bekant lyftes den upp i intressefokus av en artilleriofficer, stationerad vid Tingstäde under seklets början, Arvid Zetterling. Efter sin pensionering gjorde han under 1920- och 1930-talen en omfattande dokumentation av anläggningen. Han marknadsförde också energiskt den stora sjöfästningen som ett uttryck för gotländsk självständighetsideologi. Bulverket har nyligen blivit föremål för en modern undervattensarkeologisk undersökning, som bl a daterat anläggningens byggande till tidigt 1100-tal. En aktuell doktorsavhandling vid Stockholms Universitet understryker att de tidiga undersökningarna var uttryck för en idealisering av gotlänningarnas styrka och oberoende under sen järnålder och tidig medeltid. Den gamla fästningen sågs som en symbol för och en önskan hos ö-innevånarna att stå fria från fastlandsmakternas inflytande under sen järnålder och tidig medeltid. Denna idé projicerades också på den politiska situationen i Östersjö-området under mellankrigstiden (Rönby 1995).

Tidiga, vattenbaserade försvarsanläggningar är uppenbarligen en utbredd och mångsidig, men samtidigt mycket obetydligt kartlagd och studerad typ av marinarknologiska lämningar. De representeras i obetydlig utsträckning i det bibliografiska material som studerats här. Slutsatser om desamma måste därför bli tentativa. Man har dels studerat farledsspärrar från sen järnålder och tidig medeltid vid taktiskt viktiga kustinlopp, dels sådana vid medeltida borgar, baserade vid vattendrag (Beijer 1990). Man kan förmodligen se ett särskilt ideologiskt intresse i studiet av de lämningar av spärrar, som är daterade till medeltidens början. Man har i tolkningen betraktat dem som befästningar knutna i tiden till den process som ledde fram till bildandet av den svenska staten. Dessa forskningar blir därmed en del i det återkommande intresset bland svenska arkeologer för utvecklingen av den svenska statsmakten i tidig medeltid. Det är ett intresse som säkerligen i grunden har en nationalistisk motivation.

Hamnarkeologi

Undersökningar av tidiga hamnanläggningar har kommit att utvecklas till en särskild gren av svensk arkeologi. Det är en integrerad del i den allmänna arkeologin, då den huvudsakligen utgörs av landgrävning av hamnanläggningar, som idag genom landhöjning ligger på torra land. Det kan vara motiverat att inkludera detta ämne här, eftersom det behandlar lämningar med starkt samband med det maritima samhället i äldre tidsskeden. Hamnarkeologi är inte jämnt utspridd över Sverige, utan istället koncentrerad till ett fåtal områden av vilka Skåne och Gotland är två. Hamnarkeologin på Gotland, för att göra detta till ett exempel, behandlar framförallt hamnar från sen järnålder och tidig medeltid. Hamnstudierna intrikts ofta på handel och politisk organisation på Gotland under denna period. Man diskuterar den roll eller de roller som hamnarna har haft i detta sammanhang, liksom deras betydelse för förändringarna i det gotländska samhället under samma period.

För att förklara dessa arkeologiska hamnstudier bör man betrakta dem i förhållande till den speciella roll som gotländsk arkeologi har. Den har som sin grund det ovanligt rika arkeologiska materialet på ön, och även det starka intresset för eller den höga värderingen i vår tid av gotländskt samhälle under förhistorisk tid och medeltid. Detta i sin tur kan relateras till den högt utvecklade historiska identiteten i det gotländska samhället. Den ideologi som jag talar om framhäver de gotländska innevärnarnas (önskan om en) position av oberoende inom Östersjö-området i äldre tid - och idag.

Det förefaller som om den gotländska arkeologin framförallt har utvecklats under den uppsaliensiska arkeologins auspicier. Det var Uppsala-forskare, som i början av seklet inte inledde (det hade skett tidigare) men utvecklade den arkeologiska forskningen på ön. Det kan räcka med att nämna namn som Sune Lindqvist, Mårten Stenberger, Greta Arwidsson och Erik Nylén för att klargöra Uppsala-inflytandet på den gotländ-

ska arkeologin. Detta engagement kan kanske ses som ett uttryck för Uppsala-forskningens stora intresse för utvecklingen av tidig politisk och social organisation i Östersjö-området, kombinerat med ett intresse för den ovanligt rika arkeologiska fyndmiljön på Gotland.

Marinarkeologins roll i utvecklingen av det vetenskapliga och antikvariska etablissemnet

En av anledningarna till att arkeologisk och marinarkeologisk forskning och publicering koncentreras kring vissa ämnen och källmaterial kan mycket väl vara uppfattningen hos dem, som är engagerade i denna verksamhet, att valet av ett forskningsområde, som rymmer ideologiska högstatusämnen, också ger den som behandlar ämnet i fråga en hög vetenskaplig status.

Vid sidan av denna typ av forskning, mer eller mindre medvetet stödjande sig själv på ideologiska intentioner, finns det publikationer och verksamheter som öppet syftar till att stärka "branschens" professionalism. Dessa är sådana som behandlar pragmatiska och formella sidor av verksamheten, eller som syftar till att fungera som information eller som utbildningsunderlag. Dessa arbeten tycks vara utarbetade för att informera om regler, normer och aktivitet som bedöms som viktiga inom det professionella etablissemnet. Syftet är att därigenom stärka detta. Därigenom stärks även det senares position i samhället, liksom medlemmarnas motivation för sina uppgifter. Arbeten som publiceras inom marinarkeologin under denna rubrik kan grupperas under följande titlar: information om lagskydd och praxis för marinarkeologisk kulturvård; utbildning; undersöknings- och utgrävningsmetodik; och museologi med maritim inriktning.

Marinarkeologin och den arkeologiska teoribildningen

Den teoretiska utvecklingen inom den allmänna arkeologin tycks ha berört svensk marinarkeologi mycket litet. Under den tidsperiod, som behandlas här har inga arbeten publicerats, som förmedlar intryck av de senare faserna i den arkeologiska, teoretiska utvecklingen. En förklaring till detta kan vara att marinarkeologin i så hög grad är begränsad till de få traditionalistiska fåror som uppstått kring de så kallade Vikingaskeppen, Koggskeppen och Regalskeppen. Man synes inte ha nått den frihet från detta, som krävs för att kunna lyfta näsan över fårans kant och se sig om i den omgivande terrängen. Om detta är fallet, är det också ett starkt argument för ett avståndstagande från samma traditionalism, och de begränsningar den skapar.

Min drygt 30-åriga yrkeserfarenhet på området har gett mig uppfattningen att den mycket starka ideologiska påverkan, som det marinarkeologiska verksamhetsfältet och vetenskapsområdet är utsatt för, gör det mycket svårt att skapa en brett och allmänt giltigt baserad syn på forskningsmaterial och vetenskapliga målsättningar. De populis-

tiska, väl etablerade, ideologiska strömningarna på detta område dominerar det allmänna medvetandet i så hög grad att det är mycket svårt att skapa grund för och vidareutveckla andra uppfattningar och en allsidig teoretisk och praktisk marinarkologi överhuvud. Jag skulle som ett exempel på vad jag avser vilja påstå, att minst 95 % av de medel, som omsätts i marinarkologisk verksamhet, inkluderande forskningen, i Sverige idag, omsätts i projekt grundade på de skeppssymbolistiska, traditionalistiska strömningar som jag sökt skildra här. Under sådana förhållanden ges inga nämnvärda förutsättningar att utveckla en allsidig marinarkologisk forsknings- och kulturverksamhet.

Skall marinarkologin kunna få en allmän och en vetenskaplig relevans i samhället, och kunna utgöra en motsvarande del i svensk kulturforskning och -debatt, måste målet vara att söka efter nya vägar, i bästa fall förande mot nya ideologiska möjligheter. Det tycks mig högst angeläget att vi är medvetna om vad som underbygger vetenskaplig utveckling och vad som är traditionalistisk ideologi.

Ett motiv för marinarkologers ointresse, när det gäller vetenskapsteoretiska sammanhang, kan också vara att man varit upptagen med att strukturera och ge form åt det marinarkologiska källmaterialet, som man nyligen börjat bli varse, och som man ju knappt börjat utforska, vad gäller dess fysiska natur och begreppsliga innebörd. Med hänsyn till den uppenbara obalansen i marinarkologers syn på de här frågorna, inte minst i ideologiskt avseende, kan jag personligen tycka att detta kan vara ett respektabelt argument för att skjuta andra frågor åt sidan en tid.

Var finns den vetenskapliga helhetssynen?

Man kan fråga sig var den vetenskapliga helhetssynen inom marinarkologin finns, antingen man inriktar sig på att betrakta de materiella lämningarna av maritim kultur, eller om man synar maritim kultur på ett mer abstrakt sätt? Under den 5-årsperiod, vars litteratur jag har studerat här, kan de arbeten, som utgår från ett vad jag med ett socialantropologiskt begrepp vill kalla holistiskt forskningsperspektiv, räknas på ena handens fingrar. Exempel på sådana studier är t ex Ambrosianis artikel om Birkas maritima omland och vattenvägarna dit (Ambrosiani 1989), eller Damells studie i maritima kommunikationsleder i Södermanland under bronsåldern (Damell 1988).

Att döma av den här granskade litteraturen verkar det som om de studier, som utgår från sådana utgångspunkter, som i dessa forskares bidrag, skrivits av arkeologer som vanligen arbetar med allmän arkeologi. Kanske är det så att för att bli och vara marinarkolog krävs att man förklarar sin trohet till viss traditionalistisk skeppssymbolism (och den bakom dessa liggande ideologin; se ovan i denna text). Denna attityd identifierar dig som tillhörande marinarkologernas skrå. Om man inte vill eller inte är intresserad av att uppfylla dessa krav betraktas det man skriver inte som marinarkologi, även om det behandlar maritima ämnen och frågor!

Framtidsperspektivet

En central fråga har jag inte berört alls här - nämligen hur marinarkeologins framtid kan se ut (hur vi vill realisera den) och vilka utvecklingsmöjligheterna är. Det är viktigt att ta upp även detta ämne till diskussion, på bred front och så snart som möjligt. Prövningen av eller uppgörelsen med den traditionalistiska marinarkeologin har bara börjat. Det är inte en helomvändning vi skall göra - utan ett inträde i nya dimensioner.

Vilken är då den ideologiska basen för den allmänna arkeologin?

Denna studie gör inte anspråk på att vara en uttolkning av de ideologier, som underbygger den allmänna, svenska arkeologin. Den senare har en delvis annorlunda ideologisk bas än marinarkeologin. En fråga som likafullt gång efter gång har återvänt i mina tankar, under det att jag skrivit den här texten på pendeltåget till och från arbetet, är: hur, i vilka avseenden och i vilken grad styr urgamla symboler och traditionalistiska ideologier vad som synes ske på den allmänna arkeologins yta?

Kan den frågan gälla humanistisk vetenskap i dess helhet? Är den humanistiska vetenskapen en form av återerinring?

Carl Olof Cederlund är docent i marinarkeologi vid Stockholms universitet samt förste intendent vid Statens Sjöhistoriska Museer.

Noter

1. Denna studie bygger på en sammanställning och genomgång av den svenska marinarkeologiska litteratur av vetenskaplig och populärvetenskaplig karaktär, som publicerats under åren 1986 till 1990. Sammanställningen bygger dels på NAA:s volymer för dessa år, dels på bibliografisk excerpering, framförallt i Vasamuseets och Sjöhistoriska museets bibliotek, Stockholm. Litteratur från äldre och senare tid har även använts, i den mån den belyst behandlade frågor.

Referenser¹

Ambrosiani, B. 1989. Vattenlederna och omlandet - Birka. *Medd. från marinarkeologiska sällskapet 12/3, 1989.*

Beijer, A-C. 1990. *Pålar och spärrar - en jämförande studie med utgångspunkt från Slätbakenanläggningarna.* Uppsats för påbyggnadskurs från

- Stockholms universitet, inst. för arkeologi.
- Bunte, C. (red). 1984. *Pugna Forensis - ? Arkeologiska undersökningar kring Foteviken, Skåne 1981-83*.
- Cederlund, C.O. 1994. The Regal Ships and Divine Kingdom. *Current Swedish Archaeology. Vol. 2. 1994*.
- Cederlund C.O. (under tryckning). Kung Valdemars Segelled - ett möte mellan forskning och turism. Kommande samlingsvolym på temat Kung Valdemars Segelled.
- Claus, G. 1986. *Wasas historia 1956-64. Upptäckt, bärgning, utgrävning*.
- Crumlin-Pedersen, O. 1977. *Some principles for the recording and presentation of ancient boat structures. Sources and techniques in boat archaeology*. (Red. S. McGrail). B.A.R. Supplementary Series 29, 1977.
- Damell, D. 1988. Transport links in the Bronze Age landscape of Södermanland, Sweden. *Trade and exchange in prehistory. Studies in honour of Berta Sternquist. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. No 16*.
- Hallström, G. 1909. Båtar och båtbyggnad i ryska lappmarken. *Fataburen 1909*.
- Hammarstedt. 1908. En lapsk båt. *Fataburen 1908*.
- Hjulångaren "E. Nordevall"*. Väl bevarad, värd att bärgas. 1988.
- Kitzler, L. 1994. *Svenska båtrepplier med förlagor från förhistorisk tid samt medeltid*. Uppsats på B-nivå från Stockholms universitet, inst. för arkeologi.
- von Linné, C. 1889. *Iter lapponicum*.
- Nordic Archaeological Abstracts (NAA)*. 1986-1990.
- Ohlsson, M. 1951. Förord. Åkerlund, H. *Fartygsfynden i den forna hamnen i Kalmar*.
- Riksantikvarieämbetet. *Kulturminneslagen. Skeppsvrak. Allmänna råd till 2 kap. lagen om om kulturminnen mm*.
- Rönby, J. 1995. *Bålverket. Om samhällsförändringar och motstånd med utgångspunkt från det tidigmedeltida Bulverket i Tingstäde träsk på Gotland*. Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 10. Studier från UV-Stockholm.
- Weibull, J. 1990. Svenska Ostindiska Kompaniet och Ostindiefararen Göteborgs sista resa 1743-45. Westfelt, B., Gyllensvärd, B., och Weibull, J. *Ostindiefararen Göteborgs porslinslast*

Ting som tidsmaskiner

Jes Wienberg

Abstract

Objects as time machines

Firstly this article proposes that museums prevent archaeological objects from functioning as "time machines" by removing traces of their age and by hindering close contact with visitors. The article also questions the need for more museums as their growing number represent an utopia of keeping the pace with modernization or even vanquishing time itself.

Tidsturisme

For omtrent 100 år siden skrev englænderen H. G. Wells en roman, som fomyede science-fiction genren, "The Chronic Argonauts" (1888), senere kendt som "The Time Machine" (1895). Forskeren havde her konstrueret en maskine, som tillod ham at rejse både tilbage i tiden og ind i fremtiden (Wells 1976).

Hvem har ikke leget med tanken om at rejse i tiden, på sporet efter den tabte tid, genopleve barndommens lyksalige ø? Gå tilbage for at handle anderledes i afgørende valgsituationer, eller af nysgerrighed besøge fjerne tider, opleve slaget ved Lützens eller vandre i middelalderens Lund?

Er det da muligt at rejse i tiden? Findes tidsmaskiner? Eller er vi fanget af et flygtigt præsens?

Spørger vi fysikerne, f. eks. Stephen Hawkings, får vi svaret: Tiden er irreversibel! Termodynamikkens 2. lov dikterer tidspilens retning fra perfektum over præsens til futurum. Universets uorden eller entropi vil vokse med tiden. Ikke engang om 10 milliarder år, når universet måske trækker sig sammen, vil vi kunne opleve livet baglæns. Vi vil altså aldrig se ituslæede kopper samle sig og hoppe tilbage på bordet (Hawkings 1988).

Men det er ikke sandt. For i fantasiens verden er vi flittige tidsturister, der overskrider nuets grænser. Og rejsemidlerne er utallige. Vi rejser i drømmen, anvender bogen, fotografiet, filmrullen, museumsudstillingen. Vi deltager i den levendegjorte fortid, besøger de mange fortidsbyer som vokser frem disse år, eller deltager i Visbys middelalderuge som kreative anakronister, og snart kan vi "tidsturiste" i datorenes "virtual reality". Tidsmaskiner er allerede virkelighed!

Ting som tidsmaskiner

Gamle ting, alt fra fornemme antikviteter til slidte redskaber sætter fantasien i gang. De erindrer om fortiden og lokker til en tidsrejse.

Som eksempel kan jeg nævne et fragment af et stentøjsbæger, fundet på Lagmandshejdan i Skanör, engang drejet i Siegburg i Tyskland. Det er et masseprodukt, men vi kan endnu se fingeraftryk af pottemageren. Det blev sejlet på en kogge til Skånemarkedet, måske anvendt som ølbæger af en tørstende tysk købmand i 1400-årene. Og en sommerdag, når varmen lå tungt over markedspladsen, blev bægeret tabt i rusen, trampet itu og efterladt. Her lå det i skår, til det blev genopdaget af en arkæolog 500 år senere. Siden havnede det på museum.

Museet er blot ét medium blandt mange, der formidler fortiden. Museet skal konkurrere om opmærksomhed med bøger, teater, film, charterrejser og hængekjørens drøm. Men museet har én unik sag, den ægte ting, nærheden til en 3-dimensionel fortid, der burde kunne appellere til alle vore sanser (fig. 1).

Arkæologiens eventyr

Arkæologen er den, som finder disse ægte gamle ting. Arkæologen fravrister jorden dens hemmeligheder. Som arkæologer er det vor profession, vort privilegium, at fremgrave og tolke fortidens ting. Det er mest et ensformigt slid, men kan også være et eventyr, som det symboliseres af filmhelten Indiana Jones.

Lad mig præsentere mytologiens arkæologi og arkæolog med to citater fra Anne Terry White's bog "Lost Worlds. Adventures in Archæology", på svensk "Rolig arkeologi" (1945):

"Vi kallar dessa forskare arkeologer - de som undersöker gamla ting. De är proppade med lärdom. De kan läsa döda och bortglömda språk och tyda tecken, som för oss ser ut som ett pussel. De kan avgöra under vilken period en egyptisk statyett skapats, till vilket skede en krukskärva hör, vem som byggt en bit av en vittrande mur." (White 1945 s 8)

"De äventyr som arkeologerna kastar oss in i är lika skiftande som de upptäcker de gör. De skyfflar upp ökensanden och stiger ner i en grav som varit förseglad under tretusen år, och därnere finner de skatter som fyller ett museum. De sätter på sig dykardräkt och hämtar upp ädelstenar och guld ur en helig källa. De hugger sig väg genom endjungel och finner städer som legat öde i århundraden. De gräver sig igenom en kulle och bringar i dagen förgätna kungars palats. De arbetar sig igenom ett helt bibliotek av lertavlor för att finna berättelsen om syndafloden eller avslöjar den hemlighet som döljes av en mörk pyramid." (White 1945 på omslagets baksida)

Selv har jeg ikke afsløret mørke pyramiders hemmeligheder, men nok oplevet eventyret, mærket tidens vingesus: Engang i Jylland, da jeg i en jernaldergrav

Fig. 1. Nærhed og nysgerrighed: Christian Jürgensen Thomsen viser rundt i Oldsags-museets udstilling på Christiansborg. Tegning af J. Magnus Petersen. Efter Jensen 1992.

afdækkede et romersk glasfad med jagtmotiv. Da jeg i Sigtunas "svartjord" pludselig holdt på et fragment af opstandelsesæg. Og da jeg i gulvet til en skånsk ødekirke fandt tabte mønter fra Magnus Erikssons regeringstid. Men hvilken skuffelse at gense disse fund på museum.

Tidsløse ting

Helt ærligt, jeg finder det ofte enormt søvndyssende at besøge museer, trods både uddannelse og praktisk erfaring. Jeg er ambivalent, burde jo være interesseret, men finder som regel, at eventyret er bortblæst. Den svimlende fornemmelse af tidsrejse udebliver. Hvorfor så kedelige museer?

Tingene er blevet tidsløse. Sporene af tiden er omhyggeligt udviskede. Gennem konservering og rekonstruktion fremstår tingene uden tidsdybde. Istedet for et fragment, ser vi et rengjort og sammenlimet, måske gipset bæger.

Og vil jeg virkelig se tingene, er det nødvendigt med forberedende telefonsamtaler eller brevveksling, at passe aftalte tider, passere adskillige døre som skal oplåses med nogen som følger med. Måske at bære besøgskort og helst handsker. Er museet bange for at jeg skal stjæle min tidssouvenir, eller bange for at tingen skal flygte?

Tingene er fanget i museerne, indlåste bag glas og alarm, helt urørlige. Som arkæologen Bjørnar Olsen har påpeget med en henvisning til Michel Foucault, har museerne en påfaldende lighed med magtens arkitektur, med fængsler og hospitaler (Olsen 1993). I museet er fortiden disciplineret. Tænk bare på Malmö Museum, der engang var fængsel, Historiska Museet i Lund, der var bygget som bisperesidens og Landskrona museum, der engang var militærkasernen.

Har ikke den saglige information og sikkerheden fået for stor prioritet? Er det museernes opgave at opfostre, at disciplinere, at beskytte fortidens ting mod nutidens mennesker? Ja, lever museerne op til denne omformulering af Vilhelm Mobergs ord: *"Jag försöker närma tingen till de levande människorna och de levande människorna till tingen"*?

Fundbjerget

Udstillingen er imidlertid blot toppen af et stort isbjerg. Bag hver udstillet ting gemmer sig yderligere tusindvis af ikke-udstillede ting.

I museernes magasiner opbevares det såkaldte "fundbjerg", der kan give arkæologen og antikvarien mardrømme. Bjerget indholder de talrige fund, som er fremkommet ved udgravninger. Ofte er de nødtørftigt dokumenterede, har behov af konservering og absolut behov af mening, altså for at blive udnyttet i forskning og formidling. Hovedparten er hverdagsting, som sjældent er særlig eventyrlige eller kostbare.

Arkæologernes forhold til fundbjerget er skiftende: Alt skal bevares, alt er brugbart, alt er vort kulturarv! Eller masse materialet er uanvendeligt i moderne forskning!

Fig. 2. Museumsbjerget: Postmoderne pluralisme eller accelererende nostalgi?

Dokumentere, prioritere og bortkaste! Vi ser brugen af især kvantitative metoder for at få overblik og beherske masse materialet med holistiske funktionsanalyser med den konsekvens, at fortidens liv og mennesker forsvinder bag cifre, statistik og stabler (Artikler i Modig 1994). Hvorfor dette behov for at tidsturiste? Hvorfor skal vi samle, bevare, udforske og udstille gamle ting? Og hvordan er vi havnet i en situation, hvor de gamle ting udgør et truende fundbjerg?

Museumsbjerget

Spørgsmålene kunne have fået andre formuleringer: Hvad er historiens eller museets nytte? Eller hvordan etablerer og bruger vi fortiden?

Fortiden kan anvendes som et argument for national ekspansion eller moralsk opfostring, som tidsfordriv, som turistindustri, som afsæt til fremtiden. Vi kan lære af fortiden for at forandre, bevare eller tilbageføre. Fortiden bliver tilsyneladende anvendt til lidt af hvert, alt fra tankeflugt til historisk begrundet etnisk udrensning.

Men bagved de fleste synspunkter finder vi Vesterlandets rastløse vilje til fornyelse, troen på forandringen. Det moderne, har skabt et enormt behov af tradition og kontinuitet. Og vi har eksporteret moderniteten til hele verden lige som museerne.

Vi ser fremvæksten af museer fra renæssancens raritetskabinet til nutidens bymuseum i tæt sammenhæng med samfundets stadig hastigere udvikling. Moderniteten og museet er siamesiske tvillinger, indbyrdes forbundne og afhængige skønt umiddelbart hinandens modsætninger.

I opposition til forskningsrapporten fra Linköping Universitet kaldt "Modernisering og kulturarv" (Anshelm 1993), vil jeg ikke se nogen modsætning mellem fremskridtet og fortiden. Kulturarven er ingen arv, intet givet, lige som kultur er et flertydigt begreb. Kulturarven er en moderne konstruktion, der har fulgt genrejsningen af det "nationale", af den nationale historie. Her behøves lidt dekonstruktion og kritik. En del af vor samtid udskilles som kulturarv og K-mærkes. Det er moderniseringen, som føder kulturarven, lige som moderniseringen direkte fremkalder vort arkæologiske fundbjerg.

Museernes samlinger vokser stadigt, lige som museernes antal vokser (fig 2). Ikke en region, ikke en købstad med respekt for sig selv uden et museum. Næsten hver uge kan jeg læse om et nyt mere eller mindre bizart museum. Senest var det et museum for Volkswagens "bubbla" som åbnes i Pålsboda udenfor Hallsberg.

Hvorlænge kan det fortsætte? Behøver vi flere museer? Hvem skal besøge alle disse museer? Eller hvem skal udforske alle disse gamle ting?

Myten om museet

Den provokative pessimist Georg Henrik von Wright har punkteret den vesterlandske myte om fremskridtet. Fremskridtet hverken kan eller bør fortsætte. Og vi kan formulere samme kritik af den ekspotentielle vækst i fund og museer:

Kan og bør museerne opretholde et utopisk ideal om at holde trit med moderniseringen? Indsamle stadig flere gamle ting, som det er urealistisk at dokumentere, konservere, udforske, magasinere og udstille? Skal vi ikke hellere prioritere blandt ting og museer, inden vi ertvunget dertil? Vi kan alligevel ikke vende tidspilen. Udviklingen går nødvendigvis fra orden til uorden!

Jes Wienberg er fil dr og universitetslektor i middelalderarkæologi ved Lunds Universitet.

Note

Teksten gengiver et foredrag til "Tingens hemligheter", et idéseminarium på Kulturen i Lund 19 maj 1994. En tak til Inge Dam, Nyborg, for tålmodig sprogranskning.

Litteratur

- Anshelm, J. (red.) 1993. *Modernisering och Kulturarv. Essäer och uppsatser.*
 Jensen, J. 1992. *Thomsens Museum. Historien om Nationalmuseet.*
 Hawking, S. W. 1988. *Hawkings Univers. Fra Big Bang til Sorte Huller.*
 Modig, A. (red.) 1994. *Arkeologiska massfynd. Seminaret "Det arkeologiska massmaterialet" den 5 juni 1991.*
 Olsen, B. 1993. Det arkeologiske museum, momenter til en kritikk. *Nordisk Museologi 1993 nr 1.*
 Wells, H. G. 1976 (1 udg. 1895). *Tidsmaskinen.*
 White, A. T. 1945. *Rolig Arkeologi.*
 von Wright, G. H. 1993. *Myten om framsteget. Tankar 1987-1992 med en intellektuel självbiografi.*

Museiutställningar och vetenskap

Inga Lundström & Marja-Leena Pilvesmaa

*Skulle du vilja tala om för mig vilken väg jag skall gå? sa Alice.
Det beror en del på vart du vill komma, sa katten.
Det spelar inte så stor roll, sa Alice.
Då spelar det heller ingen roll, vilken väg du tar, sa katten.*

Lewis Carrol: Alice i Underlandet

Årets museivecka har haft utställningen som tema. Under tre gemensamma förmiddagar gjordes inlägg som vart och ett gav sin fasett av utställningen och verkligheten. Inläggen handlade samtliga indirekt om mediets relation till innehållet. Trots intensiteten präglades det hela av en obestämd vilshenhet som fick oss att tänka på Alice i Underlandet. Om vi museimän vill slippa att vandra som Alice frågande till höger och vänster om en väg, utan att veta vilken väg vi frågar efter, är det på tiden att vi först gör klart för oss själva vart vi vill komma.

Visioner har med helhetssyn att göra. I museerna arbetar man med både materiella och immateriella ting och fenomen. Att kunna ge det immateriella en fysisk kropp är en ständig utmaning för varje museiman. Djupet i det museerna förmedlar måste komma inifrån. Detta fokuserar på utställningens förhållande till vetenskapen och ställer museimannen inför den fundamentala frågan: hur ska utställningen förhålla sig till vetenskapen. Det finns de som anser att museiutställningen ingenting har med vetenskap att göra.

Detta aktualiseras av Eva Perssons nyligen utkomna yrkesbiografi, Utställningsform, där hon frankt deklarerar att "museernas förvetenskapligande har förstelnat utställandet". I ett polemiskt inlägg under museiveckan hävdade hon på nytt denna ståndpunkt med de arkeologiska utställningarnas historia som exempel och konkluderade med att ge följande recept: överlåt ansvaret att bearbeta materialet på bildkonstnärerna. Att utställningsproducerandet har gått in i ett blindspår är förvisso riktigt, men att orsaken skulle vara utställningsmaterialets förvetenskapligande, som Eva Persson menar, vill vi inte hålla med om.

Arkeologin som vetenskaplig disciplin etablerades under 1800-talet. Både den kronologiska och den typologiska metoden utvecklades i museerna under arbete med

samlingarna/ utställningarna. Typologin som metod var färdigutvecklad kring sekel-skiftet, därefter finputsades den enbart och stelnade. Som vetenskapligt instrument har utställningen därefter inte vidareutvecklats.

Dödsstöten för utställningen som vetenskapligt arbetsredskap kom på Statens historiska museum 1943 med utställningen "10 000 år i Sverige" - en beredsskaputs-tällning med nationellt budskap som trots sin tillfälliga karaktär blev stående. I denna utställning gjorde arkitekten för första gången sin entré och tog rummet och montrama i besittning. En för sin tid avancerad teknik inramade innehållet, men innehåll och form delade nu lag.

När läns museerna byggdes upp och fick sina arkeologiska skådesamlingar på 1940 och 1950-talen blev de framförallt medier i folkbildningens tjänst. Fokuseringen hade nu förskjutits från vetenskap till pedagogik: helt i utställningen "10 000 år i Sveriges" efterföljd. När pedagogiken sedan förstärktes ytterligare på 1960-talet skedde speci-aliseringen utanför ämnet. Detta resulterade i de så kallade basutställningarna som producerades av vetenskapligt osäkra arkeologer (om de överhuvudtaget fick vara med) som med lätthet kunde överköras av arkitekter med säker formvilja, och av skolmänniskor som var lika fasta i sina föreställningar om vad museerna skulle ge dem, som de var bestämda i kraven på att få dessa effektuerade. Kopplingen till skolans baskunskaper ledde fel och tystade ned den vetenskapliga argumenteringen. Arkeolo-gen hade nu definitivt övergivit utställningen som vetenskapligt arbetsredskap. Men vetenskap behövs för att garantera dynamiken i utställningarnas innehåll.

Forskning är att med bas i en skolad uppfattning av verkligheten välja ut och kombinera element ur denna med sikte på att öka samtidens och eftervärldens kunskap om verkligheten. Denna kunskap, som är av icke-statiskt slag, skall integreras på olika verksamhetsplan. Det är här utställningarna hör hemma. Det är utifrån detta musei-mannens roll skall definieras. Museimän är inte bara förvaltare av ett vilande källmaterial utan också aktörer i sin samtid med plikten att föra en dialog med samhället. Erkännandet av den vetenskapliga processen i en utställningsproduktion är av central betydelse.

Det gäller att komma till insikt om den grundläggande friheten i att tolka vetenskap. Varje generation skapar sin historiebild. Subjektiviteten ligger inbyggd i den humanis-tiska vetenskapen. Humanisten förväntas ständigt pröva nya vägar, ompröva, ifråga-sätta, skapa och skapa på nytt. Även om grundförutsättningarna för vetenskap och konst är olika är utgångspunkten densamma: ett fritt förhållningssätt till tolkning av verkligheten.

Utställningar betraktas som en institutions ansikte utåt. Där godtas inga "jag" men väl ett "vi". Detta leder till kompromisser som gärna går på tankens tydlighet. Precis som när det gäller vetenskapliga publikationer borde museerna i utställningssamman-

hang få vara många "jag". Utställningar visualiserar idéer och värderingar. Det som visas är aldrig neutralt. Innehållet är beroende av utställaren som individ. En institutions begränsningar och möjligheter ligger således i de människor som verkar där.

Men varför avsäger sig så många museimän frivilligt sin rätt till yttrandefrihet? Kulturpolitiken ger oss större utrymme än vad vi hittills har gjort anspråk på. Vi har nöjt oss med permanentade kompromisser i form av basutställningar utan uttalade ståndpunkter men med så kallade objektiva fakta i centrum. Men måste vi verkligen betrakta oss mera som tjänstemän än kulturarbetare?

Är museimannen snarare tjänsteman än kulturarbetare? Eva Persson tycks uppfatta det så när hon utan förbehåll postulerar att både tolkning och framställning av museernas material bör tillkomma konstnärerna. Detta gör hon med hänvisning till att museerna inte kan monopolisera sina samlingar. Det är naturligtvis både intressant och väsentligt, med tanke på den önskade integreringen av innehåll och form, att konstnärer deltar i museernas utställningsarbete. Men i en kulturhistorisk utställning är vetenskapsmannen idéskaparen. Om vi menar att museerna är vetenskapliga institutioner var om inte här skall förtecknet vara vetenskap? En historisk utställning kan behandla konst men den handlar inte om konst.

Tiden för en summering av vetenskapen i utställningar är förbi. Det är inte längre möjligt och inte heller nödvändigt att ge en fullständig överblick. Till detta finns det andra medier. Däremot kan man göra punktvisa djupdykningar i enstaka historiska processer och fenomen, en problematisering och sublimering till en syntes av vetenskapen. Liksom kameran zoomar in en del av en större bild kan utställningen rikta uppmärksamheten på en speciell företeelse i historien. Utställningens berättarform kan vara essäistisk eller novellistisk. Det är dags för museimannen att återta berättarrollen och som regissör signera utställningen.

Museerna har en roll att spela i samhället. Därför betyder det också något vilken väg de tar. Museerna är på nytt på väg att bli en plats för reflektion och dialog mellan besökaren och föremålen med utställaren som medium. Innehållets rikedom och frihet i en utställning beror på forskningskvaliteten och på utställarens intuitiva inlevelse i sitt ämne. Ansvar kan inte tilldelas någon utanför.

Vetenskap utesluter varken fantasi eller spekulering.

Ny litteratur

Urval av titlar från Lunds universitetsbiblioteks nyförvärvslista 1993

- Abandonment of settlements and regions* / ed Catherine M. Cameron & Steve A. Tomka. Cambridge University Press 1993. 201 s.
- Advances in monastic archaeology* / ed Roberta Gilchrist & Harold Mytum. Tempus Reparatum 1993. 148 s.
- Archaeological formation processes* / ed Kristian Kristiansen. Nationalmuseum 1985. 280 s.
- Archaeological textiles in northern Europe* / ed Lise Bender Jørgensen & Elisabeth Munksgaard. Konservatorskolen 1992. 237 s.
- Archaeological theory* / ed Norman Yoffee & Andrew Sherratt. Cambridge University Press 1993. 139s.
- Archéologie expérimentale* / ed Errance. 1991. 2 vol.
- Archaeology and the information age: a global perspective* / Paul Reilly & Sebastian Rahtz. Routledge 1992. 395 s.
- Archaeometry '90* / ed Ernst Pernicka & Günther A. Wagner. Birkhäuser 1991. 843 s.
- Archäologie in Kanton Bern* / ed Daniel Gutscher. Staatlicher Lehrmittelverlag 1990.
- Ausgewählte Probleme europäischer Landnahmen des Früh- und Hochmittelalters*. Michael Müller-Wille & Reinhard Schneider. Thorbecke 1993.
- Bebyggelsehistoriskt symposium 13. Marginaljorder i fortid, nutid og fremtid* / ed Bjørn, Møller, Porsmose. Odense Universitesforlag 1992. 190s.
- Beiträge zur Archäologie von Slawen und Deutschen*. Habelt 1993. 335 s.
- The Blackwell encyclopedia of industrial archaeology*. / ed Barrie Trinder. Blackwell 1992. 964 s.
- Carlsson, R. *Kastelholms slott*. Ålands landskapsstyrelse 1993. 243 s.
- Cultural transformations and interactions in Eastern Europe* / ed John Chapman. Avebury 1993. 256 s.
- Dendrochronology and the investigation of buildings* / ed Ola Storsletten & Terje Thun. Riksantikvaren 1993. 82 s.
- From the Baltic to the Black Sea: studies in medieval archaeology* / ed David Austin & Leslie Alcock. Unwin Hyman 1990. 322s.
- Harris, E. C. *Principles of archaeological stratigraphy*. Academic, cop. 1989.
- Hodder, I. *Theory and practice in archaeology*. Routledge 1992. 285 s.
- Greig, J. *Archaeobotany*. European Science Foundation 1989. 93 s.

- Jesch, J. *Women in the Viking Age*. Boydell 1991. 239 s.
- Kruger, S. F. *Dreaming in the Middle Ages*. Cambridge University Press 1992. 254 s.
- Lundström, I. *Uställningarna vid Arkeologisk museum i Stavanger*. Arkeologisk museum 1993. 39 s.
- Medieval Scandinavia* / ed Philip Pulsiano. Garland 1993. 768 s.
- Myrvoll, S. *Handelstorget in Skien*. Riksantikvaren . 1992. 311s.
- Møllerop, O. *Arkeologi, vern och museum* / red Arnvid Lillehammer. Arkeologisk museum i Stavanger 1992. 367 s.
- Norden og Europa i vikingetid og tidlig middelalder* / red Niels Lund. Museum Tusculanum 1993. 232 s.
- Odner, K. *The Varanger Saami*. Scandinavian University Press 1992. 320 s.
- Ottaway, P. *Archaeology in British towns*. Routledge 1992. 249s.
- Orton, C. *Pottery in Archaeology*. Cambridge University Press 1993. 269 s.
- Practices of archaeological stratigraphy* / ed Edward C Harris. Academic Press 1993. 296 s.
- Randers, K. *Breheimenundersøkelsene 1982-1984*. Historisk museum, Univ. i Bergen 1986.
- Rediscovering our past* / ed Jonathan E Reyman. Avebury, cop. 1992. 264 s.
- Representations in archaeology* / ed Jean-Claude Gardin & Christopher S. Peebles. Indiana University Press 1992. 394 s.
- Schnack, C. *Die mittelalterliche Schuhe aus Schleswig*. Wachholtz 1992. 193s.
- Shanks, M. *Re-constructing Archaeology*. Routledge 1992. 287 s.
- Social space: human spatial behaviour in dwellings and settlements*. / ed O. Grøn, E. Engelstad, I. Lindblom. Odense University Press 1991. 184 s.
- Stadtarchäologie in Duisburg 1980-1990* / herausgeben von Günter Krause. Walter Braun 1992. 560 s.
- Thyrring, U. *Fortællinger og billeder fra Herning Museum*. Museet 1993. 84 s.
- Åkerseminaret: Økonomiske og politiske sentra i Norden ca 400-1000 e.Kr* / red Egil Mikkelsen & Jan Henning Larsen. Univ:s oldsaksamling, 1992. 188 s.

**Protokoll fört vid årsmöte för Medeltidsarkeologiska Föreningen
den 29 mars 1995**

Närvarande: Peter Carelli, Lars Ersgård, Anders Jonasson, Mats Mogren, Eva Svensson

§1. Mötet förklarades öppnat.

§2. Lars Ersgård valdes till mötesordförande.

§3. Peter Carelli valdes till mötessekreterare.

§4. Mats Mogren valdes till justeringsperson.

§5. Vid mötet beslutades om ändring av stadgar så att föreningens årsmöte måste hållas inom årets första kvartal.

§6. Följande styrelseledamöter utsågs: Peter Carelli, Lars Ersgård, Ingrid Gustin, Anders Jonasson (kassör), Mats Mogren, Mats Roslund, Katalin Sabo.

§7. Ulla-Britta Ekstrand valdes till revisor.

§8. Till valberedning utsågs Hampus Cinthio och Anders Ödman.

§9. Kassören redovisade föreningens ekonomi och revisorn yrkade på ansvarsfrihet, vilket tillstyrktes.

§10. 1995 års fortsatta utgivning diskuterades. Nr 3, som beräknas utkomma under tidig höst, planeras som ett temanummer om nyare tidens arkeologi. Mats Mogren ansvarar för detta nr. Nr 4 har än så länge "Sociala strukturer" som tema. Ingrid Gustin och Katalin Sabo ansvarar för detta nr.

§11. Årsmötet beslutade att Erik Cinthios forskningsfond skulle utgå som ett stipendium om 5000 kr för 1995.

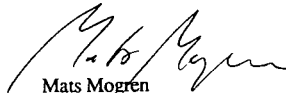
§12. Diskussion om METAs framtid. Diskuterades annan layout, annat format, utgivning två gånger per år etc.

Vid protokollet

Peter Carelli

Justeras

Mats Mogren

Anvisningar för författare i META

Manus till META insändes i papperskopia samt på diskett (önskvärt). Disketten skall vara av formatet 3,5 tum. Eftersom META-redaktionen uteslutande använder **Macintosh**-datorer, är det underlättande för redaktionsarbetet om insända disketter är formaterade för detta system. META-redaktionen har emellertid även möjlighet av konvertera disketter formaterade enligt MS-DOS-systemet. Texten bör då vara sparad som en ren ASCII-fil.

Den insända texten skall vara i tryckfärdigt skick. Korrektur till författarna utlämnas normalt sett inte.

Referenssystem. Hänvisningar göres i texten med angivande av författarnamn, tryckår och sida, enligt exemplet: (Jönsson 1902, s 45ff). Undvik om möjligt längre noter. Om dylika finnes placeras de efter texten. Under rubriken **Litteratur** samlas alla verk, som citerats i texten, med angivande av författarnamn, verkets namn, eventuell skriftserie eller för uppsatser aktuell årsbok eller samlingsvolym enligt exemplen

Stenholm, L. Önnerup - en skånsk by mellan två revolutioner.
Medeltiden och arkeologin, festskrift till Erik Cinthio. Lund
studies in medieval archaeology 1. 1986.
Styffe, C.G. *Skandinavien under unionstiden.* 1911.

Abstract. Varje artikel skall vara försedd med ett kort abstract på engelska.

Faktaruta. Till varje text bifogas av författaren en uppgift om dennes nuvarande sysselsättning, t.ex doktorand vid arkeologisk institution eller antikvarie vid museum.

Illustrationer (fotografier och svartvita ritningar eller teckningar) till texten skall vara av hög kvalitet och bör helst vara anpassade till en trycksida i A4-format. Skicka gärna originalmaterial eftersom redaktionen har möjlighet att göra copy-proof. Alla illustrationer skall vara försedda med figurnumrering. Till dessa bifogas även en förteckning över aktuella figurtexter samt anvisning om var i texten figurerna skall placeras.

Redaktionens adress:

Medeltidsarkeologiska föreningen
Arkeologiska institutionen,
Sandgatan 1,
223 50 Lund.

INNEHÅLL

Redaktionellt		1
Erik Cinthios forskningsfond		2
<i>Johan Anund</i>	Stadsarkeologi på UV Uppsala. Strati- grafisk metodhistorik och lägesrapport	3
<i>Stefan Larsson</i>	Till frågan om metoden 2	19
<i>Carl Olof Cederlund</i>	Vad är marinarkeologi? En studie av ideologiska och symbolistiska tendenser i svensk marinarkeologi - byggd på litteratur publicerad 1986-1990	46
<i>Jes Wienberg</i>	Ting som tidsmaskiner	66
<i>Inga Lundström & Marja-Leena Pilvesmaa</i>	Museiutställningar och vetenskap	73
Ny litteratur		76